

OVER TAAL

Interview: Jo Haazen

Tienerchattaal

Jij vs. gij

Het moeilijk_broodje

Jeromees

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Jaargang 53, nr. 4, september-oktober 2014

publishers

Hoofdredacteur ■

Filip Devos

Redactie ■

Natalie Hulsen
Hanne Kloots
Albert Oosterhof

Vaste medewerkers ■

Hugo Brouckaert
Bert Cappelle
Bruno Comer
Fleur Deboutte
Sofie Gordts
Evelien Van Renterghem

Website ■

www.overtaal.be
www.facebook.com/overtaal

Richtlijnen voor auteurs ■

Ingezonden stukken voor de rubrieken Taalwerk en Dossier worden door drie onafhankelijke en anonieme beoordelaars gelezen en beoordeeld met het oog op publicatie. De beoordelaars kunnen leden van de redactie en/of externe specialisten zijn. De auteur ontvangt binnen uiterlijk twee maanden na inzending van zijn bijdrage bericht over wel of niet opname. Uitgebreide richtlijnen voor auteurs: zie www.overtaal.be.

Verantwoordelijk uitgever ■

Bruno Scheers
INNI publishers
(voorheen uitgeverij UGA)
Industrielaan 5
B-8501 Heule
T +32 56 36 32 00
F +32 56 35 60 96
E bruno.scheers@innipublishers.com
www.innipublishers.com

**Abonnementsprijzen
exclusief verzendkosten** ■

Jaarabonnement: € 34,12
Los nummer: € 8

Over taal verschijnt vijfmaal per jaar.

Voor het overnemen van artikelen is toestemming van de uitgever vereist.

D/2014/0857/6 - ISSN 0774-2398

OVER TAAL

- 87** Interview
Jo Haazen: Esperanto, een geniale uitvinding! - Anouk Cools en Elien Van Wynsberghe
- 90** Taalwerk
De dualiteit van Vlaamse tienerchattaal: tussen internationale en lokale chatcultuur - Benny De Decker
- 94** Idioom & Co
Jeromees: het idiolect van Vlaanderens sterkste stuntman - Bert Cappelle
- 96** Broodje taal
Het moeilijk_ broodje - Sofie Gordts
- 98** Taalwerk
Jij vs. gij: over aanspreekvormen in kindgerichte spraak in Vlaanderen - Nathalie Boonen
- 102** Dossier
De talen van Game of Thrones: Dothraki 1.0 - Laura Viskens
- 106** Taalkronkels
Uit het archief: kruisvaart in spijkerbroek - Hanne Kloots
- 107** Te boek
Nu versta ik je! Uitspraak Nederlands voor anderstaligen - Myriam Ros
En dan nog iets - Eefje Pilon
Een lust voor het oog - Filip Devos
Twee nieuwe schrijfwijzers - Filip Devos
- 111** Column
Het belang van Pieter Bas - Hugo Brouckaert
- 112** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Interview

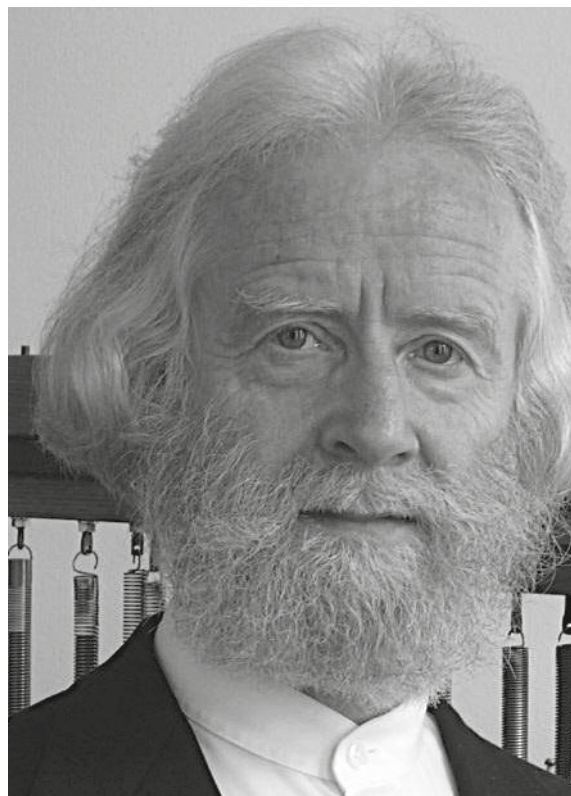
Jo Haazen: Esperanto, een geniale uitvinding!

ANOUK COOLS EN ELIEN VAN WYNSBERGHE

Het Esperanto is een makkelijk te leren, etnisch neutrale, internationale taal. De taal werd uitgevonden door Lejzer Zamenhof in 1887. Het Poolse taalwonder ergerde zich aan de etnische conflicten die in zijn omgeving ontstonden doordat iedereen een andere taal sprak. Daarom ontwikkelde hij het Esperanto, waarvan de letterlijke betekenis luidt 'hij die hoopt'. Het Esperanto tracht de communicatie op wereldvlak te bevorderen. Zij die de taal gebruiken, onderschrijven haar belangrijkste principes: gelijkheid en evenwaardigheid. Door velen wordt het Esperanto als een kunsttaal gezien, maar Jo Haazen, voorzitter van de Vlaamse Esperantobond, spreekt liever over een 'kunstige taal'.

Hoe komt het dat u zo'n fervent aanhanger bent van het Esperanto?

In de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en ook in de basisprincipes van de VN staat duidelijk dat elk volk en elke taal gelijkwaardig is. Toch wordt het al snel duidelijk dat dat, zeker wat de taal betreft, helemaal niet het geval is. Doorheen de geschiedenis hebben we gezien dat talen gebruikt en misbruikt worden om macht uit te oefenen. Vandaag de dag is dat niet anders. Het Esperanto biedt een antwoord op de ongelijke verhouding tussen de verschillende taalgroepen in de wereld. Waarden als broederlijkheid, neutraliteit en gelijkwaardigheid liggen aan de basis van deze taal. Zamenhof was een groot humanist. Hij was erg bekommerd om de harmonie in de wereld. We moeten ons geen illusies maken. De politieke, economische en sociale machtsstrijd tussen de verschillende volkeren houdt aan en grote landen dringen hun taal periodisch aan anderen op. Doch eens zullen wij inzien dat het Esperanto als neutrale oplossing voor menig taalprobleem in de wereld een prachtig project is, een project van broederlijkheid en wederzijds respect. Deze taal biedt dus nog steeds alle kansen om ooit internationaal ingevoerd te worden.

Kent het Esperanto veel aanhang?

Op dit ogenblik kent het Esperanto zo'n 2 à 3 miljoen sprekers. Maar het aantal neemt gestaag toe, ofschoon daar in ons land minder van te merken is. Een poos geleden was ik in China. Daar had ik een interview met Radio Peking, een zender die internationaal uitzendt in 64 talen, waaronder ook in het Esperanto. Ik stond versted. Die zender heeft een heuse Esperantoredactie met een twaalfstal jonge mensen die de hele dag, van 's ochtends tot 's avonds met die taal bezig zijn en naast de uitzendingen ook een gevarieerd radiomagazine verzorgen. Dit is een ongelooflijke vooruitgang, iets wat vroeger ondenkbaar was.

Je moet beseffen dat de taal van nul begonnen is. Aanvankelijk heeft het Esperanto zijn verspreiding te danken aan de eruditie van de familie Zamenhof. De eerste esperantisten waren dan ook meestal vooraanstaande, geletterde mensen. Maar al vlug begreep men dat het Esperanto een uitstekend middel was om ook ongeletterde mensen snel een taal te leren waarmee ze internationaal konden communiceren. De taal kreeg

zo al snel aanhang bij de verschillende lagen van de bevolking. In 1908 werd dan de Universalia Esperanto Associo opgericht, nu nog altijd de grootste vereniging voor Esperantosprekers in de wereld. Het is een internationale, neutrale beweging die erkend is door de Verenigde Naties, waarmee zij als non-gouvernementele organisatie samenwerkt.

Is het Esperanto even gemakkelijk te leren als beweerd wordt?

Ja, het is echt ongelooflijk. Ik was zelf 17 jaar toen ik voor het eerst van het Esperanto hoorde. Ik dacht toen onmiddellijk: 'Maar dat is het!'. Ik was altijd al een vredesvechter en vond dat iedereen Esperanto moest leren. Alleen al omdat het zo gemakkelijk is. De taal kent een aantal vaste structuren, een aantal vaste regels en wat wonderbaarlijk is: geen enkele uitzondering! Ook de woordenschat is eenvoudig te leren omdat deze vergemakkelijkt wordt door een systeem van voor- en achtervoegsels waarmee nieuwe woorden gemaakt kunnen worden. Vrouwelijke woorden bijvoorbeeld worden afgeleid van de mannelijke stam door toevoeging van het achtervoegsel *-ino*. Op die manier is het leren van aparte vrouwelijke woorden zoals *vrouw*, *meisje*, *merrie* enz. overbodig. Bijvoorbeeld: *man* = *viro*, *vrouw* = *virino*; *knabo* = *jongen*, *knabino* = *meisje*, *patro* = *vader*, *patrino* = *moeder* enz. Zo moet men veel minder woorden leren en krijgt men de taal snel onder de knie.

Sceptici beschouwen het Esperanto vaak als minderwaardig omdat het gaat om een kunsttaal, in tegenstelling tot wat men noemt 'natuurlijke' talen.

Dit argument hoort men inderdaad vaak. Het Esperanto is echter een levende taal geworden, vooral doordat het vandaag ook als moedertaal wordt gesproken. Vanaf het ogenblik dat een taal als moedertaal wordt gesproken, wordt zij in de taalkunde beschouwd als een levende taal. Daarmee wordt het probleem van sceptici (die de taal nooit geleerd hebben) aan de kant geschoven. Bovendien zouden we ons met hun argumenten evenzeer kunnen afvragen of het Nederlands dan wel zo'n natuurlijke taal is. Immers, zijn vreemde woorden ook daar geen schering en inslag? Is het Nederlands daarom een kunstmatige taal? En de grammaticale regels in het Engels, Duits, Russisch enz., zijn die niet kunstmatig? In elke taal treft men kunstmatige ingrepen aan, net zoals in het Esperanto. Alleen zijn deze ingrepen in het Esperanto zeer eenvoudig, doorzichtig en geniaal bedacht met het oog op het vlot aanleren van de taal. Wij spreken dan ook beter over een 'kunstige' taal, die vanwege haar genialiteit door de Volkerenbond, de Verenigde Naties en de UNESCO bij herhaling erkend en gepromoot werd.

Evolueert de taal, net zoals alle andere talen in de wereld?

Uiteraard! Het Esperanto kent in de derde eeuw van zijn bestaan reeds verschillende literaire periodes en heeft, net als vele andere talen, een taalacademie die beziel wordt door vooraanstaande taalkundigen die zich over de taal en haar evolutie ontfermen.

Zijn het dan niet dominante talen als het Engels of het Frans die uiteindelijk een invloed gaan hebben op het Esperanto, waardoor zijn neutraliteit verloren gaat?

Dat is een interessante kwestie. In feite is het Esperanto hoofdzakelijk een Europese taal en daardoor initieel niet volstrekt neutraal. 60 % van de woordenschat heeft immers een Latijnse oorsprong. Een taal bestaat echter niet alleen uit woorden, maar ook uit structuren. Zo zie je bijvoorbeeld dat de agglutinerende structuur van het Esperanto, met zijn voor- en achtervoegsels, typisch is voor vele Aziatische talen, terwijl Afrikaanse volkeren in hun nopjes zijn door het spelelement van deze creatieve toevoegsels. Een taal beperkt zich immers niet tot woorden. Er zijn dus nog andere factoren die het Esperanto tot een vrij universele taal maken.

Esperanto, een oplossing voor internationale taalproblemen?

Hoe staat u tegenover de dominantie van het Engels?

Ons Nederlands wordt vandaag overspoeld door het Engels. Ik kan begrijpen dat talengroepen elkaar beïnvloeden, dat is heel natuurlijk, maar ik verwerp elke vorm van taalimperialisme. Een taal is een machtig middel waarmee sommigen proberen hun invloed op anderen te vergroten om te kunnen domineren. Daarom wordt terecht gesteld dat de keuze van een internationale taal een politieke keuze is. Zo blijft de wereld verdeeld in verschillende blokken of invloedssferen die elkaar bekampen, net het tegenovergestelde van wat het Esperanto beoogt.

Kan dit taalimperialisme volgens u verhinderd worden?

Volgens mij is er maar weinig aan te doen in die zin dat de natuur zijn gang gaat en dat talen zich spontaan en organisch ontwikkelen. Mensen kunnen zich wel bewust worden van deze situatie en kunnen wel evolueren in de richting van meer rechtvaardigheid en broederschap. Toch is de mens van nature uit erg opportunistisch en zal hij meestal de taal spreken of leren die voor hem nuttig is en waaruit hij profijt kan halen. Wiens brood men eet, diens taal men spreekt. En dat is nu net wat het Esperanto kan voorkomen. Deze taal heeft echt een bijzonder waardevolle humane dimensie.

Hoe staat het met de vertaling van literaire werken in het Esperanto?

Naast duizenden boeken, oorspronkelijk in het Esperanto geschreven, werden duizenden literaire werken uit de wereldliteratuur in het Esperanto vertaald, van Plato, over Shakespeare tot Felix Timmermans. Zelfs de strips van Kuifje, Suske en Wiske kun je in het Esperanto lezen.

Komen vertalers dan nooit voor problemen te staan? Zijn er bijvoorbeeld woorden die in het Esperanto nog niet bestaan, of die niet dezelfde connotatie kennen?

Vertalers stuiten in alle landen en in alle talen op problemen. Dat is heel natuurlijk. Van vertalers verwacht men dan ook de nodige kennis en ervaring om hun werk tot een goed einde te brengen. Gelukkig beschikken vertalers en tolken over de nodige gespecialiseerde woordenboeken, ook in het Esperanto. Naast een reeks vakwoordenboeken zijn ook hier knappe, geïllustreerde woordenboeken voorhanden, zoals onder meer de *Duden*, het bekende Duitse woordenboek. Zo wordt het Esperanto vandaag gebruikt in nagenoeg alle domeinen van het maatschappelijk leven. Enkele maanden geleden vond in Antwerpen een voordracht plaats over nanotechnologie. Het viel mij daarbij op hoe de woordenschat van het Esperanto effectief opgevolgd, uitgebreid en toegepast wordt.

Sommige Esperantosprekenden geven het Esperanto door aan hun kinderen als moedertaal. Bent u daar voorstander van?

Meestal gebeurt dat uit noodzaak en worden kinderen meertalig opgevoed. Wanneer de vader bijvoorbeeld een Duitser is en de moeder een Japanse, dan is de vraag: in welke taal gaan we onze kinderen opvoeden? Dan gebeurt het dat de kinderen Duits spreken met papa, Japans met mama en Esperanto wanneer ze samen zijn. Heel wat kinderen hebben op deze manier Esperanto als moedertaal verworven. Het is een evolutie die je niet kunt tegenhouden.

Hebt u uw kinderen ook opgevoed in het Esperanto?

Jazeker. Ze zijn later weliswaar naar Nederland verhuisd en zijn een en ander helaas vergeten. Ze zullen waarschijnlijk nog wel veel verstaan, maar hun kennis van de taal is minder actief dan vroeger. Ik denk daar soms aan terug met een zekere nostalgie. Dat was een heel mooie tijd.

Hoe staat het met het Esperanto in België?

In Antwerpen wordt het meeste Esperanto gesproken. Maar ook in andere steden kent de taal heel wat aanhangers. Er bestaan in België een aantal Esperantoverenigingen. Zoals vele verenigingen komen ook zij in aanmerking voor overheidssubsidies. Zij moeten evenwel rekening houden met de communautaire situatie in ons land. Zo is er een Vlaams, Brussels, Waals, Duitstalig en een nationaal Esperantobestuur.

Ziet u het Esperanto als de oplossing voor de taalproblematiek in België?

Het Esperanto zou ook hier van groot nut kunnen zijn. Ik pleit dan ook graag voor een nauwe band tussen de verschillende Espe-

rantogroepen. Zij kunnen bewijzen hoe de taalproblemen in ons land opgelost zouden kunnen worden. Als wij met Franstaligen communiceren, dan spreken wij uiteraard Esperanto en hebben nooit een gevoel van superioriteit of ongelijkheid, integendeel. Dit draagt bij tot wederzijdse eerbied en broederlijkheid.

Is het onderwijs soms niet te conservatief om het idee van een 'neutrale' wereldtaal in te voeren?

Moet het Esperanto dan niet meer gepromoot worden in ons land?

Ja, dat zou inderdaad fijn zijn, maar niet zo eenvoudig. De promotie van een taal is immers, zoals ik reeds zei, een politieke kwestie. Landen die over veel kapitaal beschikken, investeren veel geld in de promotie van hun eigen taal. Esperantosprekenden hebben daartoe niet de nodige economische, financiële en politieke middelen. Tegen de druk van grote landen en hun financiële impact kan niemand op, ondanks de wens van vele mensen om ook op taalgebied te komen tot meer redelijkheid en eensgezindheid.

U bent onlangs benoemd tot voorzitter van de Vlaamse Esperantobond. Waar legt u uw prioriteiten?

Onderwijs lijkt mij het belangrijkste. Zonder onderricht zijn er geen mensen die Esperanto leren en zonder nieuwkomers, vooral jongeren, is er geen vooruitgang. Enthousiaste leraars zijn daarbij heel belangrijk. Vandaag wordt met behulp van het internet veel Esperanto geleerd, vooral door jonge mensen. Door dit medium kunnen zij goed met vrienden in andere landen communiceren. Helaas is het onderwijs in vele landen erg conservatief en men slaagt er niet in zich te bevrijden van oude gewoonten en invloeden om plaats te maken voor nieuwe, universele ideeën zoals het idee van een neutrale wereldtaal. Dit neemt evenwel niet weg dat in vele scholen en universiteiten Esperanto reeds decennialang als erkend leervak wordt aangeboden. Zelf gaf ik in Antwerpen twaalf jaar Esperantoles, zowel in het vrije als in het officieel onderwijs.

Zou het een oplossing zijn om kinderen als tweede taal het Esperanto mee te geven?

Dat zou natuurlijk mooi zijn. Maar men moet zo ver zelfs niet gaan. Esperanto kan men immers later altijd leren omdat het zo'n eenvoudige taal is. Esperanto leren als moedertaal is zelfs niet nodig. Je leert het immers als 'een fluitje van een cent'!

De dualiteit van Vlaamse tienerchattaal: tussen internationale en lokale chatcultuur

BENNY DE DECKER

In de maatschappelijke discussie rond de zogenaamde taalverloedering waaraan de huidige generatie jongeren ten prooi zou vallen, wordt wel vaker met een beschuldigende vinger gewezen naar nieuwe communicatietechnologieën zoals chat en sms. Het taalgebruik dat tieners in hun online conversaties produceren, zou voor buitenstaanders maar moeilijk te begrijpen zijn en bovendien een nefaste invloed hebben op hun 'offline' taal- en spellingsvaardigheden. Wetenschappelijk bewijs hiervoor werd tot nu toe nog niet geleverd. Om een debat te kunnen voeren over de impact van het gebruik van sociale media in het algemeen en van chattaal in het bijzonder, is evenwel in de eerste plaats een gedetailleerde en veelzijdige beschrijving van die chatcommunicatie nodig, die verder kijkt dan ongefundeerde stereotypen en uitvergrotingen. Daarom werd aan de Universiteit Antwerpen tussen 2007 en 2013 een omvangrijk corpus van spontane en informele Vlaamse tienerchattaal verzameld. Uitvoerige analyses leggen een aantal opvallende tendensen bloot.

Het bestudeerde chatcorpus (zie De Decker, 2014) heeft een omvang van ruim twee miljoen woorden en bevat taalmateriaal van bijna 28.000 Vlaamse tieners, dat werd geproduceerd op drie verschillende kanalen: MSN, Facebook Chat en Netlog. Hoofdzakelijk betreft het 'prototypische' chatconversaties, die veel gemeen hebben met gesproken interactie. Twee of soms meerdere gesprekspartners, die elkaar doorgaans ook in het echte leven kennen, zijn simultaan aanwezig – 'online' dus – en interageren synchroon met elkaar. De conversatie kent snelle beurtwisselingen en handelt over de meest uiteenlopende en alledaagse onderwerpen. Chatters praten soms uren aan een stuk en in verschillende gespreksvensters tegelijk. Het Netlogmateriaal bevat ook asynchrone(re) communicatie, met weliswaar net zo goed een uiterst informeel karakter, zoals blogberichten of commentaren bij foto's.

Behalve het feit dat de participanten elkaar tijdens het chatten gewoonlijk niet kunnen zien, bestaat het grote verschil met een face-to-faceconversatie er nog in dat online communicatie in een geschreven medium verloopt. Toch is een chatgesprek niet zomaar te beschouwen als de schriftelijke neerslag van gesproken interactie. Chattaal wordt het best bekeken als een apart genre, waarin elementen uit de schrijf- en de spreektaal gecombineerd worden met typische, genregebonden kenmerken. Daardoor wijkt chattaal dan ook op verschillende vlakken sterk af van de conventionele Standaardnederlandse schrijftaal.

Drie basisprincipes van chatcommunicatie

Er wordt gesteld dat chatters hun online taalgebruik – min of meer bewust – vormgeven aan de hand van drie basisprincipes (Vandekerckhove en Nobels, 2010; Androutsopoulos, 2011).

(1) Schrijf zoals je spreekt

Vanwege het informele en spontane karakter van de meeste online conversaties blijkt chattaal de productie van spreektaalvormen, regionalismen en dialectische elementen, die normaliter niet naar de schrijftaal getransfereerd worden, niet alleen mogelijk te maken, maar zelfs in grote mate te stimuleren.

(2) Schrijf zo snel mogelijk

Chatters hanteren daarnaast allerlei strategieën om hun boodschap zo snel mogelijk te kunnen intikken en zo de beurtwisselingssnelheid zo hoog mogelijk te houden. Op die manier brengen ze niet alleen vaart in het gesprek, maar houden ze ook de aandacht van hun conversatiepartner(s) vast. Chatters gebruiken daarom afkortingen en acroniemen, laten letters en woorden weg en vermijden vaak het gebruik van interpunctie en hoofdletters.

(3) *Schrijf expressief*

Ten slotte zoeken chatters ook manieren om hun schrijftaal ‘expressiever’ te maken. Om de afwezigheid van ‘zichtbare’ emoties, intonatie en gelaatsuitdrukkingen in het geschreven genre te compenseren, zetten ze allerhande typografische hulpmiddelen in, zoals hoofdletters, symbolen, emoticons en letterherhaling.

Geen conventionele schrijftaal

Die drie basisprincipes van chattaal leiden tot de productie van heel wat van de standaard afwijkende taal- en spellingsvormen, die door Androutsopoulos (2011) in twee categorieën worden ingedeeld: ‘old vernacular’ (i.e. spreektaal en regionalismen) en ‘new vernacular’ (i.e. typische, meestal universele chattaalmerken). De onderstaande dialoog, die geplukt werd uit een chatgesprek tussen twee tieners A en B uit het Antwerpse, bevat heel wat voorbeelden: tal van spreektaal- en regionale kenmerken (bv. *ne goeien, dieje, kunde*), enkele typische chatafkortingen (bv. *lol* ‘laughing out loud’, *bbl* ‘be back later’) en de smiley *-_-* (die een zucht van verveling weergeeft).

[A]	zou da ne goeien aankoop zijn?
[A]	mama wilt ne laptop voor te freecelle <i>-_-</i>
[B]	lol
[A]	kga mij wasse
[A]	bbl
[B]	om te freecelle
[B]	kunde wel iet cheaper kope ze
[B]	de laptop da ge nu hebt is kapot ofwa
[A]	dieje valt uit
[A]	van de warmte
[B]	koopt nen boek kaarten
[B]	kunde ok freecelle
[A]	dan moet ze zelf dele
[A]	is ze te lui voor

Uit een beperkte steekproef, waarbij vijfduizend woorden uit het corpus werden geclassificeerd, blijkt dat in een chatgesprek slechts ongeveer zes op tien woorden conform de regels van het Standaardnederlands gespeld en gebruikt worden. Het merendeel van de niet-standaardvormen of -schrijfwijzen in Vlaamse tienerchattaal is echter het resultaat van de werking van een van de drie basisprincipes en kan met andere woorden als een min of meer ‘bewuste’ afwijking van de standaardtaal geïnterpreteerd worden. Niet meer dan één woord op vijftig bevat een onmiskenbaar ‘onbewuste’ spel-, taal- of tikfout.

Chattaal blijkt dus, in tegenstelling tot wat er wel eens wordt beweerd, niet te barsten van ‘ongewilde taalfouten’. Het gaat om taalgebruik binnen een welomlijnde context en in een erg specifiek genre, waarin er andere (taal-/spellings)normen gelden, die bovendien nog aan voortdurende verandering onderhevig zijn. Er is tot nu toe geen wetenschappelijk bewijs dat chattaal – of algemener: het gebruik van sociale media – daadwerkelijk een nefaste invloed heeft op de gewone, ‘offline’ taal- en spellingsvaardigheden van jongeren. Bijkomend grootschalig onderzoek is dan ook onontbeerlijk.

Dé (geografisch homogene) Vlaamse tienerchattaal bestaat niet

Vanwege haar uitgesproken informele karakter (cf. het eerste basisprincipe) wordt chatcommunicatie sinds een tweetal decennia ingezet voor sociolinguïstisch, pragmatisch of variationeel linguïstisch onderzoek dat zich normaliter uitsluitend op gesproken taal focust. Zo kan online taalmateriaal ook gebruikt worden om inzichten te verwerven in de evoluties in het Vlaamse taallandschap en de dynamiek van het jonge Nederlands. Een vergelijking van de chatgesprekken van tieners uit verschillende Vlaamse provincies toont dan bijvoorbeeld aan dat er zich onmiskenbaar grote regionale verschillen manifesteren.

Dat blijkt bijvoorbeeld uit de verspreiding van enkele niet-standaardkenmerken die – op basis van een (vanuit historisch-dialectologisch oogpunt) ruime geografische spreiding en een (veronderstelde) hoge frequentie in de informele spreektaal – traditioneel als de basisingrediënten van Vlaamse tussentaal worden beschouwd (zie Taeldeman, 2008). Slechts een handvol daarvan worden in chattaal daadwerkelijk frequent geproduceerd door jongeren uit heel Vlaanderen (zie De Decker, 2014 voor een uitvoerig overzicht van de frequentiescores). Dat zijn meer bepaald het *gij*-systeem (i.e. de persoonlijke voornaamwoorden *gij, ge, u* en *uw* als equivalenten van de Standaardnederlandse pronomina *jij, je* en *jou(w)*), de *t*-deletie bij korte functiewoorden als *da(t), wa(t)* en *nie(t)*, de vorming van het verkleinwoord op *-ke* (bv. *boekske* i.p.v. *boekje*) en de toevoeging van een expletief *dat* na onderschikkende voegwoorden (zoals in de zin *Ik weet wie dat er komt*).

Andere ‘Vlaamse’ kenmerken die stevast als typisch tussentalig worden gelabeld, doen het lang niet in alle regio’s even goed: de *h*-procope (bv. *ik eb*) blijkt een bij uitstek West-Vlaams verschijnsel, terwijl subjectverdubbeling in de tweede persoon enkelvoud (bv. *hebdegij*), de imperatief op *-t* (bv. *Zwijgt eens*) of een afwijkende verbuiging van de adnominale woorden (bv. *mijnen toffen buurman*) door tieners uit de centrale provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant beduidend vaker worden geproduceerd dan door hun leeftijdsgenoten uit de periferie.

Nog andere veronderstelde ‘algemeen Vlaamse’ substandaardfenomenen, zoals dubbele negatie (bv. *Ik heb niemand niet gezien*) of subjectverdubbeling in de eerste persoon enkelvoud (bv. *dat hebbekiek niet gedaan*), nemen zelfs in het hele corpus slechts een marginale positie in. Die lage frequentiescores kunnen overigens niet zomaar aan de particulariteiten van het chatgenre worden toegeschreven. De (bijna-) afwezigheid van dubbele negatie in de chatdata kan bijvoorbeeld niet louter het gevolg zijn van de drang naar beknoptheid (‘Schrijf zo snel mogelijk’), die de productie van langere varianten zou kunnen blokkeren. Ook bij de toevoeging van het expletief *dat* na onderschikkende voegwoorden is de standaardvorm immers één woord langer dan de standaardvariant en dat kenmerk wordt, zoals gezegd, wél vaak geattesteerd. Dat lijkt dan te suggereren dat dubbele negatie in het informele taalgebruik van Vlaamse tieners gewoonweg veel minder frequent voorkomt dan pakweg expletief *dat*.

Naar analogie hiermee kan ook de relatieve afwezigheid van subjectverdubbeling niet zomaar worden gerelateerd aan het feit dat dergelijke vormen (*hebbekiek, kannekiek*) geen officiële spelling hebben en daarom moeilijker de transfer naar een geschreven genre zouden maken. Heel wat andere Vlaamse substandaardfeatures, bijvoorbeeld de afwijkende adnominale flexie, wijken net zo goed af van de standaardspelling en behalen wél een hoge score in ten minste één regio. Dat wijst erop dat dit type subjectverdubbeling, net als de dubbele negatie, geen stabiel element van het spontane taalgebruik van de chattende tieners vormt.

Toch lijkt het niet onaannemelijk dat zulke genregebonden factoren, zoals de drang naar beknoptheid, schrijftaalautomatismen en de invloed van de officiële spelling, globaal genomen de productie van de non-standaardvarianten in chattaal enigszins belemmeren. Met andere woorden: mochten dezelfde analyses worden uitgevoerd op het gesproken taalgebruik van deze tieners, zou het aandeel van de Vlaamse tussentaalkenmerken allicht gemiddeld wat hoger liggen. Maar de genregerelateerde effecten beïnvloeden de frequentiescores niet in die mate dat bepaalde varianten die in gesproken omgangstaal gebruikelijk zijn, in chatconversaties systematisch uitgesloten worden.

Daarnaast is het eveneens uiterst plausibel dat de hierboven aangehaalde regionale variatiepatronen die de chatdata reveleren, een betrouwbare weergave bieden van regionale variatie in de informele spreektaal van jonge Vlamingen. Er is immers geen enkele indicatie dat de impact van die genregebonden mechanismen zich per regio op een andere manier zou manifesteren. De analyses van het chatmateriaal wijzen er dus op dat er kennelijk niet zoiets bestaat als dé geografisch homogene Vlaamse tienerchattaal. Behalve ‘algemeen Vlaamse’ features infiltreren er bovendien ook heel wat lokale en dialectische vormen in de online interacties, die vanzelfsprekend nog sterker regiogebonden zijn. Dat suggereert meteen dat de informele spreektaal van de jongste generatie – i.e. tussentaal – eveneens aan heel wat regionale variatie onderhevig is.

Jongere tieners chatten spelser en creatiever

Behalve door de aanwezigheid van ‘old vernacular’ wordt chattaal ook gekenmerkt door ‘new vernacular’, met name veelal universele,

genregebonden features die vaak in stereotypische omschrijvingen van het chatgenre worden aangehaald en die voortvloeien uit het tweede en derde basisprincipe. Toch blijkt uit onze tellingen dat heel wat van die typische kenmerken in de informele en spontane online communicatie van Vlaamse tieners weinig frequent zijn. Zo komt ‘Leetspeak’, waarbij cijfers de plaats van lettertekens innemen (bijvoorbeeld in *w8* ‘wacht’ of *suc6* ‘succes’), maar in zowat 1 op de 2000 woorden voor.

Bepaalde grafeemreducerende spellingsmanipulaties, zoals het vervangen van *ks, ij* en *ch* door respectievelijk *x, y* en *g* (bv. *nix, zyn* en *sgool*), worden doorgaans maar op een beperkt aantal woorden toegepast, en zeker niet systematisch. Ook het aantal frequent gebruikte afkortingen (zoals *mss* ‘misschien’ en *idd* ‘inderdaad’) en acroniemen (zoals *lol* ‘laughing out loud’ en *bbl* ‘be back later’) blijft zeker overzichtelijk, al lijkt de vorming van dergelijke verkortingen wel een behoorlijk productief proces.

Daarnaast blijkt het gebruik van zulke typische chattaalkenmerken erg sterk leeftijdsgebonden (zie De Decker en Vandekerckhove, in voorbereiding). Jongere tieners van 13 tot 16 jaar oud bedienen zich er gemiddeld veel vaker van dan oudere tieners van 17 tot 20 jaar oud. De innovatieve, speelse en experimentele omgang met taal en spelling blijkt dus na de vroege tienerjaren significant af te nemen. De enige uitzondering vormen acroniemen en afkortingen, die in de oudere leeftijdscategorie even frequent blijven. Dat kan erop wijzen dat zij wel degelijk als functionele verkortingsmechanismen worden ingezet en daarom vaste waarden in Vlaamse chattaal konden worden, terwijl andere spellingsmanipulaties veeleer het resultaat zijn van speelse taalcreativiteit.

Dat besluit wordt ondersteund door de verrassende vaststelling dat de ‘new vernacular’-features significant vaker voorkomen in het Netlogmateriaal dan op de *Instant Messaging*-kanalen MSN en Facebook Chat. Het asynchrone(re) karakter van de communicatie op de sociaalnetwerksite leidt, in tegenstelling tot wat er in de literatuur doorgaans wordt beweerd, niet automatisch tot een grotere conformering aan de Standaardnederlandse schrijftaalnormen. Wel lijkt het net meer tijd en ruimte te bieden voor experimentele en creatieve taal- en spellingskeuzes. Netlog richt zich natuurlijk in hoofdzaak op informele interactie tussen jongeren en kan daarom niet representatief voor alle asynchrone CMC-media worden genoemd.

Tegelijk nuanceert de vaststelling dat ook acroniemen, afkortingen, leetspeak en bepaalde grafeemreducerende spellingsmanipulaties significant méér op Netlog worden geattesteerd dan in *Instant Messaging*, hun rol als louter functionele verkortingsmechanismen. Netloggers staan immers minder onder tijdsdruk, en toch blijken ze meer ‘new vernacular’ te produceren, hoewel dat stevast wordt geassocieerd met het nastreven van een hogere beurtwisselingsnelheid. Dat lijkt te suggereren dat voor chatters het gebruik van genre- en mediumgerelateerde conventies an sich primeert op de drang naar een beknopte communicatie. Natuurlijk kan het soms ook op een sociaalnetwerksite als Netlog mooi meegenomen zijn als de gebruiker wat minder karakters moet tikken, maar deze resultaten lijken erop te wijzen dat de impact van het tweede basisprincipe (‘Schrijf zo snel mogelijk’) op chattaal ietwat wordt overschat.

Engels? Da's wel nice!

Ten slotte is het geen verrassing dat in het bestudeerde chatcorpus de impact van het Engels aanzienlijk blijkt. Vlaamse chatters insereren heel wat anglicismen in hun online communicatie: in ongeveer één post op acht is ten minste één woord van Engelse oorsprong te vinden. *Nice* is het populairst, maar ook *sucken* en *dude* zijn erg frequent, net als allerhande terminologie uit de wereld van ICT, games en muziek, waarvoor vaak niet eens een courant Nederlands alternatief voorhanden is. Hieronder sommen we de tien courantste anglicismen op in een deel van het chatcorpus (ca. 920.000 woorden) dat manueel doorploegd werd om de ontlending uit het Engels in kaart te brengen.

1. <i>nice</i> (1.202)	2. <i>sucken</i> (763)
3. <i>dude</i> (711)	4. <i>(p)ownen</i> (663)
5. <i>yeah</i> (516)	6. <i>nope</i> (490)
7. <i>lame</i> (434)	8. <i>checken</i> (399)
9. <i>mail</i> (392)	10. <i>online</i> (317)

De meeste van deze frequente ontleningen zijn typische jongerentaalwoorden, zoals ook *(p)ownen*, afgeleid van het Engelse *to own*. De *p*-variant is oorspronkelijk een spelfout die – om onduidelijke redenen – wereldwijd door chatters is opgepikt en zijn weg heeft gevonden naar het jongerenlexicon. *(P)ownen* wordt gebruikt in de betekenis van 'verslaan', 'beter zijn dan' of (intransitief) 'goed zijn', meestal in een *gaming*-context: bv. *ik poon u compleet*.

'Switches' naar het Engels blijven doorgaans wel beperkt tot één woord, dat dan in een Nederlandse zin wordt ingepast, zoals *kunde wel iet cheaper kope ze* in het bovenstaande voorbeeld. Langere switches zijn zeldzaam (slechts ca. 3 procent) en hebben bovendien niet zelden een sterk idiomatisch karakter, bv. *check it out of correct me if I'm wrong*. Het merendeel van de ontleningen heeft geen specifieke pragmatische functie, wat er vermoedelijk op wijst dat het de *mixing*-praktijk op zich is die als 'cool' en 'trendy' wordt ervaren.

Niet zelden geven de chatters de ontleende anglicismen een eigen tintje door ze op de een of andere manier te 'vernederlandsen'. Dat gaat dan niet alleen om quasi-verplichte morfologische adaptaties (Engelse werkwoorden volgen bijvoorbeeld het Nederlandse vervoegingssysteem), maar ook om verschuivingen op semantisch vlak. Een bekend voorbeeld is het gebruik van het Engelse woord *show* als adjectief, als synoniem voor *leuk* of *cool*: 'een showe kerel' betekent voor de jonge (Antwerpse) chatters zoveel als 'een toffe kerel'. In het Engels is die betekenis onbekend.

Ten slotte zijn er ook heel wat speelse spellingsaanpassingen te vinden: *clean* en *alright* worden wel eens *klien* en *olraajt*. Dergelijke innovaties blijven weliswaar meestal laagfrequente ad-hoccreaties. Het exogene karakter van de anglicismen wordt met andere woorden niet alleen gekoesterd en functioneel geëxploiteerd, maar tegelijk ook enigszins geneutraliseerd.

Universeel en lokaal, een opmerkelijke dualiteit

Vlaamse tienerchattaal geeft dus blijk van een opvallende dualiteit. Enerzijds vinden Vlaamse tieners door het gebruik van universele genregebonden features en de intensieve ontlending aan het Engels aansluiting bij de internationale chatcultuur. Anderzijds blijft hun online communicatie, door de soms verregaande toe-eigening van anglicismen en vooral door de hoogfrequente productie van spreektaalige en regionale/lokale vormen, te allen tijde sterk lokaal verankerd.

De grote aantrekkingskracht van het genre bestaat erin dat jongeren naar hartenlust mogen afwijken van de schools aandoende taalnormen en kunnen experimenteren met creatieve en innovatieve taal- en spellingsvormen. Op die manier hebben chatters de mogelijkheid om het geschreven Nederlands sterk te personaliseren, wat in andere contexten uitgesloten is of toch sterk afgekeurd wordt. Chattaal heeft zo een soort van schrijftaalrevolutie teweeggebracht. Dat maakt het genre niet alleen bijzonder geschikt als materiaal voor allerhande onderzoek naar linguïstische variatie, maar ook een uitermate interessant studieobject op zichzelf.

Literatuur

Androutsopoulos, J. (2011), Language change and digital media: a review of conceptions and evidence. In: T. Kristiansen en N. Coupland (red.), *Standard languages and language standards in a changing Europe*. Oslo: Novus, blz. 145-160.

De Decker, B. (2014), *De chattaal van Vlaamse tieners. Een taalgeografische analyse van Vlaamse (sub)standaardiseringsprocessen tegen de achtergrond van de internationale chatcultuur*. Universiteit Antwerpen: Doctoraal proefschrift.

De Decker, B. en R. Vandekerckhove (in voorbereiding), Global chatspeak features in local Flemish: social and medium-related determinants.

Taldeman, J. (2008), Zich stabiliserende grammaticale kenmerken in Vlaamse tussentaal. In: *Taal en Tongval*, 60, blz. 26-50.

Vandekerckhove, R. en J. Nobels (2010), Code-Eclecticism: Linguistic variation and code alternation in the chat language of Flemish teenagers. In: *Journal of Sociolinguistics*, 14-5, blz. 645-665.

Benny De Decker is doctor in de Taalkunde en als onderzoeker verbonden aan de Universiteit Antwerpen.

e-mail: benny.dedecker@uantwerpen.be

Jeromees: het idiolect van Vlaanderens sterkste stuntman

BERT CAPPELLE

Fantastisch toch dat de jeugd van tegenwoordig nog altijd stripalbums van Suske en Wiske ver-slindt. Toen ik en andere kinderen in de jaren tachtig die strips met karakteristiek vermiljoen-rode omslag lezen, had er al een hele generatie Vlamingen ons dat voorgedaan. En nu is bij ons thuis ook onze dochter soms urenlang verdiept in een stapeltje exemplaren van Vlaanderens langstlopende stripreeks. Ten behoeve van wie zijn behoefte moet doen en daarbij wat geïllustreerde lectuur tot zich wenst te nemen, legt dochterlief deze albums ook in onze sanitaire ruimten. En zo gebeurt het wel eens dat de multitasker in mij een Suske en Wiske doorbladert en zodoende al doende zelfs nog wat taalkundig interessants bespeurt.

Van enige linguïstische relevantie is namelijk het aparte taaltje van Jerom, de gespierde stuntman in de reeks. Zoals iedereen weet, is Jerom een man van weinig woorden. Hoewel hij superkrachten heeft, lijkt het hem te lastig om in normale, volle zinnen te spreken. Zijn taalgebruik wordt daarom als een soort *telegramstijl* aangeduid. Zo zegt Jerom bijvoorbeeld niet *Dit spelletje heeft lang genoeg geduurd*, maar gewoon *Spelletje lang genoeg geduurd*. Het zijn de zogenaamde functiewoorden die eraan moeten geloven: lidwoorden, voorzetsels, hulpwerkwoorden en meer van dat soort kleine, relatief inhoudsloze taalelementen.

Code

Voor de lezertjes jong en oud ligt een groot deel van het leesplezier erin die uitingen te reconstrueren tot hun volledige vorm. Jeromees is een soort gemakkelijk te kraken code. Zo moet de lezer bijvoorbeeld *Vrees niet*

zal gaan begrijpen als *Ik vrees dat dat niet zal gaan* en niet als *Vrees niet, het zal wel gaan*. Gelukkig helpt de context om Jeroms fragmentarische uitingen in correcte Nederlandse zinnen om te zetten.

Maar wat moet je aanvangen met de volgende zin in het Jeromees?

Denk nog altijd... ventje in fles... komt van teveel flessen in Lambik.

Deze uitspraak doet Jerom in het verfilmde album *De Texasrakers*, wanneer Lambik aan hem en de andere hoofdpersonages vertelt dat hij een klein sprekend mannetje in een fles heeft gezien. We hebben geen probleem om Jeroms uitspraak als een vorm van spot te begrijpen, vooral omdat Lambik inderdaad nogal wat had gedronken. Maar waar de korte en bondige uitspraak strookt met wat je van Jeroms taalgebruik verwacht, lukt het niet goed de ontbrekende functiewoordjes in te vullen om een normaal klinkende Nederlandse zin te bekomen. Hier zijn een aantal pogingen:

1. *Ik denk nog altijd dat dat 'ventje in de fles' komt van teveel flessen in Lambik.*
2. *Ik denk nog altijd dat dat 'ventje in de fles' komt van een teveel aan flessen in Lambik.*
3. ** Ik denk nog altijd dat dat 'ventje in de fles' komt van er zijn teveel flessen in Lambik (of: *... van er zijn teveel flessen in Lambik leeggegoten).*
4. *Ik denk nog altijd dat dat 'ventje in de fles' komt van het feit dat er teveel flessen in Lambik zijn (of: ... leeggegoten zijn).*

De eerste reconstructie klinkt nog te Jeromees naar het einde toe. De tweede zin is grammaticaal correct in het Nederlands, maar klinkt te stroef en plechtstatig, en staat daardoor haaks op wat er in het hoofd van Jerom lijkt om te gaan. De derde zin staat qua vorm en inhoud dan misschien wel dichter bij Jeroms intentie, maar de structuur ervan wordt nu eenmaal niet toegelaten door de grammatica. Daarom heb ik, naar de linguïstische conventie, er een asterisk aan toegevoegd. De vierde zin ten slotte verhelpt het grammaticaprobleem, maar deze omzetting is zoals de tweede reconstructiepoging weer

veel te academisch van stijl om trouw te zijn aan de geest van Jeroms uiting.

Prehistorie

Wie het album *De Malle Mergpijp* (1973) heeft gelezen, herinnert zich misschien dat Jerom in de prehistorie is geboren. Zijn holbewonersverleden verklaart misschien waarom zijn taal in zekere zin primitief overkomt. De afwezigheid van het koppelwerkwoord *zijn* in bijvoorbeeld *De sheriff is een bonestaak... Jim is dik en rond...* doet inderdaad wat denken aan Tarzans *Me Tarzan... you Jane*, met dat verschil dat Jerom steevast over zichzelf in de derde persoon spreekt (*Jerommeke rots vergruizen met... ongenadige kopstoot!*) of gewoon de verwijzing naar zichzelf weglaat (*Ben altijd te onstuimig*), iets waar ik straks op terugkom. Als Lambik zegt: *Wij zijn van geen kleintje vervaard*, voegt Jerom eraan toe: *Groot ook niet!*, waaruit men misschien zou kunnen opmaken dat idiomatisch taalgebruik hem vreemd is. Maar dat klopt niet. Jerom laat dan wel vaak grammaticale ballast vallen, maar hij kent wel degelijk zijn spreekwoorden (*Meer zielen, meer vreugd*) en gebruikt vaste woordverbindingen (*Komen orde handhaven*). Sinds hij met de teletijd-machine naar onze tijd is geflitst, maakt hij ook gretig gebruik van het steeds veranderende slang van na de Tweede Wereldoorlog. Dit alles wijst erop dat Jerom wel degelijk met het Nederlands in al zijn aspecten vertrouwd is.

Jeroms taal is bovendien niet zomaar 'ongrammaticaal', zoals Wikipedia het wil. Integendeel, het Jeromees heeft een vrij complex syntactisch regelsysteem. Het zou een goede oefening voor studenten zijn om te achterhalen welke grammaticale elementen Jerom in welke omstandigheden weglaat. Om maar iets te zeggen, vormen van het werkwoord *zijn* worden onder meer behouden op het einde van een hoofd- of bijzin:

Zullen er wel meer zijn! (niet: *Zullen er wel meer!)

Als nodig is... *Jerommeke slang een beet geven.* (niet: *Als nodig...)

Beseft nog niet wat haar overkomen is. (niet: *... wat haar overkomen.)

Jerommeke ook knuppel geweest. (*is* is weggelaten, *geweest* niet)

Wat ook niet weggelaten kan worden in het Jeromees zijn betrekkelijke voornaamwoorden:

Zoeken hem ook, om Rangers te verlossen die jij in fles stopte. (niet: *... om Rangers te verlossen jij in fles stopte)

Lichte lading dynamiet... Net zwaar kaartenhuis dat instort! (niet: *... kaartenhuis instort!)

't Is al tien minuten duim van Jerommeke die brandt (niet: *'t Is al tien minuten duim van Jerommeke brandt.)

Het Jeromees vertelt ons eigenlijk indirect iets over diep verborgen regels van het Nederlands, en misschien wel van taal in het algemeen.

Monoloog

Wat het Jeromees ook kenmerkt als taal, is dat het bij uitstek gebruikt wordt om een interne monoloog te veruitwendigen. Het valt me op dat Jerom maar bij hoge uitzondering een ander personage aanspreekt met een vraag om informatie. *Waarom, Suske?* is niet echt een typische uiting voor Jerom. Als hij al eens een vraag stelt, dan is die vaak half tot zichzelf gericht (*Iets gebeurd?*). We zien Jerom ook alleen maar met de ogen dicht. (Voor de volledigheid: in *De Texasridders* zien we Jerom toch eens een ooglid optrekken om in Lambiks hoofd binnen te kijken via diens oren, en dat plaatje ziet er heel erg vreemd uit.)

Die gesloten ogen lijken te passen bij zijn taalgebruik, dat eigenlijk nog het vreemdste van al is qua pragmatiek, dus wat taal in interactie betreft. Wat Jerom niet beheerst, is het vermogen om zichzelf als een *ik* te zien in relatie tot een toegesprokene, een *jij*. Net zoals hij zichzelf vaak objectieveert tot *Jerommeke*, spreekt hij tot een ander ook meestal in de derde persoon, dus niet *Je moet even omkijken*, *Bik* maar *Bik even omkijken*. Om hier een onderscheid van de Japanse taalkundige Yukio Hirose te hanteren, Jerom heeft dus wel een *privé-zelf*, waarmee een spreker uiting geeft aan zijn gedachten en eigen bewustzijn, maar een onderontwikkeld *publiek zelf*, waarmee een spreker zich tot een toehoorder richt. Het Jeromees is in die zin een collectie van in hoofdzaak *privé-uitingen*, die behoren tot wat Hirose de niet-communicatieve, gedachtenuitdrukken functie van taal noemt. Zoals wij schrijven in een dagboek (*Vanacht amper geslapen en nu misselijk*), zo spreekt Jerom.

Het vreemde is dat wij tegenwoordig onze *privé-uitingen* massaal op het internet gooien, in de publieke ruimte. Twitter en de hele blogosfeer staan bol van het Jeromees.

Literatuur

Hirose, Yukio (2000), Public and private self as two aspects of the speaker: A contrastive study of Japanese and English. In: *Journal of Pragmatics* 32-11, blz. 1623-1656.

Vandersteen, Willy (1959, 2009), *De Texasridders*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij.

Bert Cappelle is docent Engelse taalkunde aan de universiteit van Rijsel.

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Broodje taal

Het moeilijk_broodje

SOFIE GORDTS

De ene taalfout is de andere niet. Taalfouten bestaan in alle maten, soorten en gewichten. Zo zijn er aan de ene kant de typische, meest bekende taalfouten: u weet wel, de spel- en dt-fouten waarvoor leerkrachten en docenten ongenadig en zonder uitzondering een punt aftrekken. Aan de andere kant staan de volledig onbekende taalfouten, zoals de doorbreking van de werkwoordelijke eindgroep. Tussen bekend en onbekend strekt zich een heel gamma interessante taalphenomenen uit, met fouten waarvan we niet altijd zeker weten waarom en wanneer ze precies fout zijn. Dat spectrum is bovendien erg persoonlijk; de ene mens is immers ook de andere niet: voor sommigen behoort een bepaalde taalfout tot de basiskennis, voor anderen is diezelfde fout onontgonnen terrein. Ergens in die massa taalverschijnselen, voor velen meer richting het onbekende, bevindt zich de regel over de verbuiging van bijvoeglijke naamwoorden.

Bijvoeglijke naamwoorden krijgen in sommige gevallen een buigings-*e*. Wanneer dat nodig is en wanneer niet, bepalen we vooral door ons taalbuikgevoel te volgen. Dat gevoel geeft bijvoorbeeld meteen aan dat *een mooie* huis* niet correct is, en dat het niet *een mooi* lamp* is, maar wel *een mooie lamp*. We hebben van jongs af aan gehoord en geleerd wat kan en wat niet. Toch heeft het Nederlands over die taalkwestie ook een aantal officiële regels. Of een buigings-*e* nodig is, hangt veelal af van het lidwoord dat bij het substantief wordt gebruikt. Bij de-woorden krijgt het adjectief altijd een buigings-*e*, of er nu een bepaald of onbepaald lidwoord wordt gebruikt: *een mooie lamp*, *de mooie lamp*. Dat deel van de regel levert dus weinig moeilijkheden op. Bij het-woorden (onzijdige substantieven) daarentegen is er wel een verschil tussen de aanwezigheid van een

onbepaald en een bepaald lidwoord: *een mooi huis*, maar *het mooie huis*. Het is bij die onzijdige substantieven dat het schoentje knelt.

Het + adjectief + substantief = buigings-*e*

De regel over de verbuiging van adjectieven bij onzijdige substantieven zit als volgt in elkaar: bij *het/dit/dat/* bezittelijk voornaamwoord + een adjectief + een onzijdig, enkelvoudig substantief krijgt het adjectief altijd een buigings-*e*: *het mooie huis*, *mijn mooie huis*, *dit/ dat mooie huis*, en ja, zelfs *Sofies mooie huis*. Op zich lijkt dat geen onmogelijk te onthouden regel, maar toch lijkt menig taalgebruiker zich weinig vragen te stellen bij de noodzakelijkheid van de buigings-*e*. Zo hoefde ik in mijn mailbox niet ver te zoeken om e-mails met verkeerde voorbeelden te vinden: *mijn inleidend* college*, *het goed* verloop*, *het komend* academiejaar*, *mijn nieuw* stagevoorstel* ... Hoe meer ik op de verbuigingsregel in kwestie begon te letten - ook in mijn eigen communicatie - hoe duidelijker het werd dat fouten van dat type schering en inslag zijn in onze zakelijke en persoonlijke communicatie, zowel schriftelijk als mondeling. Zou ons buikgevoel ons dan toch soms in de steek laten? Kennen we de voorgenoemde regel überhaupt (nog) wel?

De proef op de som

Om op die vragen een antwoord te vinden, wilde ik via een informele, elektronische bevraging bij vrienden, kennissen en collega's nagaan of Vlamingen foute constructies als *het mondeling examen* en *mijn slecht eindresultaat* zouden kunnen verbeteren. 71 proefpersonen namen deel aan de kleine taaltest. 31 personen daarvan

zijn dagelijks met taal bezig in hun baan of studie, 19 mensen komen af en toe in aanraking met taal en 21 bevrageden houden zich hoegenaamd niet met taal bezig. De deelnemers kregen het tekstje voorgeschoteld via een *Google Form*, met de vraag om taalfouten in de tekst te zoeken en te verbeteren. Het tekstje zag er als volgt uit:

Het mondeling examen van ‘Politieke geschiedenis van België na 1945’ was een echte marteling. De professor bleef maar vragen stellen over de samenstelling van het Vlaams Parlement. Ik ben dan ook niet verbaasd over mijn slecht eindresultaat.

De resultaten waren opvallend, maar lagen in de lijn van mijn gevreesde verwachtingen: 30 van de 71 proefpersonen vonden geen enkele fout in het tekstje, 6 van hen zijn dagelijks met taal bezig. Dat wijst erop dat velen inderdaad geen graten zien in de constructies zonder buigings-*e*. Een aantal personen verbeterde alleen *het mondeling examen* (11 proefpersonen), 4 proefpersonen corrigeerden alleen *mijn slecht eindresultaat*. Een denkbare reden voor dat verschil is dat het mogelijk meer geweten is dat ‘het + adjectief + onzijdig substantief’ een buigings-*e* vraagt dan de variant met het bezittelijk voornaamwoord. Slechts 18 bevrageden wisten de vinger op de wonde te leggen en verbeterden zowel *het mondeling examen* als *mijn slecht eindresultaat*. Van die kleine groep behoorden maar liefst 12 mensen tot de taalfanaten. Amper een van de 18 opmerkelijke verbeteraars gaf aan zich in het dagelijkse leven geheel niet met taal bezig te houden. De weinigen die de fouten dus wisten te verbeteren en de regel lijken te beheersen, behoorden vooral tot de groep die wel vaker fouten uit teksten haalt. De kleine test bevestigde mijn vermoeden: een groot deel van de taalgebruikers, waaronder ook een flink stuk van de taalspecialisten, ervaart fouten tegen de desbetreffende regel niet als fout.

De uitzonderingen bevestigen de regel (niet)

Een aantal proefpersonen verbeterde in het bovenstaande tekstje ook *het Vlaams Parlement* naar *het Vlaamse Parlement*. Indien je de optelsom maakt die de regel vooropstelt, zou het logische resultaat inderdaad *het Vlaamse Parlement* zijn. Het Vlaams Parlement is echter een (eerste) uitzondering op de regel. Het bijvoeglijk naamwoord krijgt immers geen buigings-*e* in woordcombinaties die als vaste verbinding beschouwd worden. Daartoe behoren ver-

bindingen die als een eenheid opgevat kunnen worden, zoals *het handelend voorwerp* en *het sociaal recht*, maar ook allerlei officiële benamingen, zoals *het Algemeen Nederlands* en dus ook *het Vlaams Parlement*. Officiële benamingen zijn doorgaans eenvoudig te herkennen door het hoofdlettergebruik, maar bij andere woordgroepen is het niet altijd makkelijk om te bepalen of het nu wel of niet om een vaste verbinding gaat. Bovendien hangt het al dan niet toevoegen van de buigings-*e* soms ook af van de betekenis van de constructie. *Onze Taal* geeft een goed voorbeeld daarvan: *het centraal / centrale station*. Terwijl *het centrale station* volledig volgens de regels wordt gevormd en gewoon een centraal gelegen station is (zoals *het oude station* een oud station is), is *het centraal station* zonder twijfel het belangrijkste station van de stad. In dat geval zijn, afhankelijk van de betekenis, beide varianten dus mogelijk.

Een tweede uitzondering schept nog wat meer verwarring bij de taalgebruiker: soms blijft het bijvoeglijk naamwoord onverbogen om zogenaamde ‘welluidendheidsredenen’. Dat is het geval bij bijvoeglijke naamwoorden op *-ig*, *-isch*, *-lijk* of *-lijks* (*het voorlopig programma*, *het moeilijk broodje taal*) en bij meerlettergrepige bijvoeglijke naamwoorden in de vergrotende trap (*ons groter huis*). De reden daarvoor is dat het Nederlands normaliter een opeenvolging van sjwa’s (toonloze *e*’s) probeert te vermijden. Het gaat dus om stilistische uitzonderingen waarbij het persoonlijke stijl- en ritmegevoel de overhand neemt op grammaticale regels. In die gevallen kan de taalgebruiker bijgevolg zelf beslissen of het adjectief in kwestie een buigings-*e* krijgt of niet.

De ene taalfout is de andere niet. De kans dat een onterecht onverbogen adjectief ooit even streng bekritiseerd zal worden als een doorsnee-*dt*-fout, schat ik zeer gering. Daarvoor kennen we de regels niet goed genoeg, zo blijkt uit de resultaten van het taaltestje. Veel foute combinaties voelen toch vertrouwd aan en zetten ons buikgevoel af en toe op het verkeerde spoor. Benieuwd of uw taalbuik trouwens de bewuste buigings-*e* zal willen aanvullen in de titel van dit broodje taal; het ene persoonlijke stijlgevoel is immers het andere niet.

Sofie Gordts is verbonden aan de KU Leuven als praktijkassistent voor de vakken Nederlandse taalbeheersing en Nederlandse bedrijfscommunicatie.

e-mail: sofie.gordts@arts.kuleuven.be

Jij vs. gij: over aanspreekvormen in kindgerichte spraak in Vlaanderen

NATHALIE BOONEN

Het Nederlands kent een grote verscheidenheid aan aanspreekvormen. Naast de vertrouwelijkheidsvormen 'je' en 'jij' is er de beleefdheidsvorm 'u'. Met name in het zuiden van het Nederlandse taalgebied is daarnaast ook vaak 'ge' en 'gij' te horen. Dat veel Vlamingen frequent gebruik maken van 'ge' en 'gij' is bekend. Maar doen ze dat ook als ze met jonge kinderen praten? Dat is tot nu toe nog nooit onderzocht. In de vakliteratuur gaat men er meestal vanuit dat ouders in kindgerichte spraak de voorkeur geven aan standaardtalige vormen. Maar is dat ook zo bij de aanspreekvormen? Met andere woorden: gebruiken Vlaamse ouders volop 'je' en 'jij' als ze met hun jonge kinderen praten? Dit artikel gaat aan de hand van een corpus na welke keuzes Vlaamse ouders maken en welke factoren hierbij een rol spelen.

Standaardtaal vs. tussentaal

De aanspreekvormen 'gij' en 'ge' gaan terug op de Middelnederlandse vorm 'ghi'. Anno 2014 maken 'gij' en 'ge' nog steeds deel uit van heel wat zuidelijke dialecten, maar ze zijn ook typisch voor de Vlaamse tussentaal. Johan De Caluwe (2006) omschreef tussentaal als de taal van zowel de sprekers die de standaardtaal beheersen en bewust voor een tussentalige variant kiezen als de sprekers die de standaardtaal niet beheersen en bij een poging om die standaardtaal te spreken bij een tussentalige variant uitkomen. De afgelopen jaren werd tussentaal frequent bestudeerd en intensief bediscussieerd. Deze taalvariëteit kent voor- en tegenstanders. Feit is in elk geval dat tussentaal op dit moment alomtegenwoordig is in Vlaanderen.

Tussentaal verschilt op meerdere talige niveaus van de standaardtaal. Zo zijn er onder andere de typische

Vlaamse woordenschat en fonologische kenmerken zoals het weglaten van 't' in 'da(t)' en 'nie(t)' en het verdwijnen van de h- aan het begin van een woord als '(h)em'. Maar ook de grammatica wijkt in veel opzichten van de standaardtaal af. Zo is er bijvoorbeeld de dubbele ontkenning ('Dat heb ik nog nooit nie(t) gehoord') en is 'als' een voegwoord van tijd in plaats van 'toen'. Ook de aanspreekvorm 'gij' is een van de typische kenmerken van de tussentaal. Reinhild Vandekerckhove onderzocht in 2004 aan de hand van het Corpus Gesproken Nederlands (CGN), een verzameling van diverse types gesproken taal uit Vlaanderen en Nederland, het gebruik van de aanspreekvormen in spontane gesprekken tussen Vlamingen. Vandekerckhove ontdekte dat 'gij/ge', ondanks het toenemende gebruik van 'jij/je' in de media, erg populair was in Vlaanderen. Ook is er volgens haar een verband tussen de gekozen aanspreekvorm en de regio. Zo is het gebruik van 'jij/je' in West-Vlaanderen het hoogst en daalt het naarmate men naar het oosten van Vlaanderen verschuift. Analoog hiermee komt 'gij/ge' het vaakst in Limburg voor en daalt dit gebruik richting het westen van Vlaanderen.

Als tussentaal op ruime schaal voorkomt in Vlaanderen, valt te verwachten dat ook jonge ouders tussentaal gebruiken, inclusief de 'gij/ge'-vormen. Maar gebruiken ze die 'gij/ge'-vormen ook als ze met hun kinderen spreken? Of geven ze dan toch eerder de voorkeur aan de standaardtalige vormen 'jij' en 'je'? Deze vragen lagen aan de basis van mijn masterproef.

Kindgerichte spraak

Dat volwassenen anders spreken met baby's en kleine kinderen merk je wanneer een volwassene voorovergebogen staat bij het wiegje van een pasgeborene. Hun stem wordt hoger, de woordenschat eenvoudiger en de zinnen korter. Naarmate het kind ouder wordt, worden de uitingen van de volwassenen steeds complexer en langer. An Kuppens en Annick De Houwer (2003) stel-

den vast dat volwassenen standaardtaliger spreken met kinderen dan met andere volwassenen. Bij een gesprek met een kind schuift de gesproken variëteit als het ware op in de richting van de standaardtaal, wat echter niet betekent dat er helemaal geen lokale woorden of dialectwoorden gebruikt worden. Ouders halen meerdere redenen aan om standaardtaal met hun kind te spreken. Sommige ouders vinden het Standaardnederlands mooier of vinden het verstaanbaarder. Een andere belangrijke reden is de toekomst van het kind. Het beheersen van de standaardtaal zal in het latere leven een vereiste zijn of zal het kind voordelen opleveren.

Tegelijk concluderen Kuppens en De Houwer (2003) dat het soms wel lijkt of ouders zowel dialect als standaardtaal niet geschikt vinden voor kinderen. Enerzijds wordt het dialect door sommige ouders aangevoeld als boers en ongepast, en anderzijds wordt de standaardtaal als te formeel gezien om als moedertaal te kunnen fungeren. Dit zou ervoor kunnen zorgen dat ouders bij een soort tussentaal uitkomen.

Niet enkel spreken ouders anders tegen kinderen dan tegen volwassenen, ook wordt er in de vakliteratuur aangenomen dat vrouwen anders spreken (en anders aangesproken worden) dan mannen. Traditioneel worden hiervoor de volgende redenen aangehaald (Trudgill, 1983). Vrouwen zijn bijvoorbeeld vaker verantwoordelijk voor de opvoeding van kinderen. Hierbij is het belangrijk dat ze de standaardtaal beheersen zodat ze die aan de kinderen kunnen doorgeven. Ook zou de sociale positie van vrouwen minder zeker zijn dan die van mannen. Daarom moeten vrouwen door middel van taal uitblinken. Bovendien worden vrouwen volgens Trudgill beoordeeld op hoe ze overkomen en mannen op wat ze doen. Om goed over te komen is het voor vrouwen noodzakelijk om de standaardtaal te beheersen.

CLiPS-corpus

In mijn masterproef onderzocht ik hoe Vlaamse ouders – moeders én vaders – hun jonge kinderen aanspreken. Daarbij focuste ik op de ouders van dertig Vlaamse kinderen uit het CLiPS-corpus van de Universiteit Antwerpen. Dit kindertaalcorpus werd tussen 2006 en 2009 samengesteld. Gedurende anderhalf jaar kwamen onderzoekers maandelijks bij de kinderen thuis en maakten ze een opname van een à twee uur. Van deze opname werden ongeveer 20 minuten geselecteerd waarin het kind in een natuurlijke (spel)situatie samen met de ouders taal produceerde. Alle uitingen van deze 20 minuten, zowel die van het kind als die van de ouders, werden genoteerd. Daardoor is het mogelijk om met dit corpus de gekozen aanspreekvormen van de ouders te analyseren.

De dertig kinderen werden op een- en tweejarige leeftijd onderzocht. Dit brengt het totaal op 60 opnames. De ouders kwamen uit verschillende regio's in Vlaanderen (West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Antwerpen-Brabant en Limburg). Omdat het corpus de uitingen van zowel moeders als vaders bevatte, kon ook de factor geslacht bestudeerd worden.

In elke opname werden alle aanspreekvormen geteld. Met 'aanspreekvormen' worden hier niet alleen de eerder genoemde vormen 'jij/je', 'u' en 'gij/ge' bedoeld (= de zogenaamde subjectsvormen van het persoonlijk voornaamwoord), maar ook de bijbehorende objectsvormen en bezitsvormen. Bij 'jij/je' horen immers ook de objectsvorm 'jou' en de bezitsvorm 'jouw' (bv. 'Ik heb jou gezien'; 'Het is jouw pen'). Bij 'u' en bij 'gij/ge' horen de objectsvorm 'u' en de bezitsvorm 'uw' (bv. 'Ik heb u gezien'; 'Het is uw pen'). Voor de volledigheid dienen hier ook de bijbehorende wederkerende voornaamwoorden genoemd te worden (bv. 'Je vergist je'; 'Ge vergist u'; 'U vergist zich'). Deze vormen kwamen in het onderzochte corpus echter maar tien keer voor. Daarom worden ze in deze bijdrage buiten beschouwing gelaten.

Bij de analyse werd rekening gehouden met de context. Alleen als echt vaststond dat een voornaamwoord als aanspreekvorm voor het kind fungeerde, werd het meegeteld. Dit wil zeggen dat gesprekken tussen de ouders onderling of met de onderzoeker niet meegerekend werden. In sommige gevallen, zoals bij vaste uitdrukkingen en liedjesteksten, was het niet zo eenvoudig om te bepalen in hoeverre een aanspreekvorm gericht was tot het kind. Hoewel zinnen als 'Ernie, er zit een banaan in je oor' en 'Vogeltje, gij zijt gevangen' op het eerste gezicht niet direct naar het kind gericht leken te zijn, werden deze vormen wel meegerekend.

Resultaten

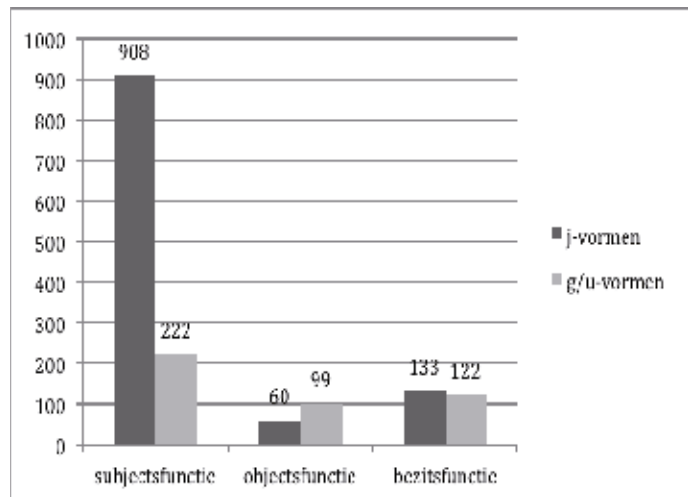
In de volgende paragraaf worden de resultaten van het onderzoek toegelicht. Er werden drie factoren apart geanalyseerd: regio, leeftijd en geslacht. Bij deze factoren werden de zogenaamde j-vormen steeds vergeleken met de g/u-vormen. Dit zijn verzamelbegrippen voor het standaardtalige, respectievelijk het tussentalige systeem van aanspreekvormen. Onderstaande tabel geeft een overzicht van alle aanspreekvormen die tot deze categorieën horen.

	j-vormen	g/u-vormen
subjectsfunctie	'jij' 'je'	'gij' 'ge'
objectsvorm	'jou' 'je'	'u'
bezitsfunctie	'jouw' 'je'	'uw'

Tabel 1: Overzicht van de j-vormen en de g/u-vormen in hun verschillende functies

De subjectsvorm ‘u’, die in de standaardtaal als beleefdheidsvorm gebruikt wordt, werd in de opnames slechts drie keer gebruikt. Dit ging elke keer gepaard met gespeelde plechtigheid, zoals in de zin ‘daar wordt u helemaal curieus van he’. Omdat de subjectsvorm ‘u’ zo zeldzaam was, wordt hij in dit artikel verder buiten beschouwing gelaten.

Op basis van de vakliteratuur valt niet te voorspellen of ouders overwegend voor het standaardtalige ‘jij/je’ of voor het tussentalige ‘gij/ge’ kiezen. Vermoedelijk zullen de j-vormen en de g/u-vormen uit tabel 1 in de praktijk door elkaar voorkomen. Om een globaal beeld te krijgen van de resultaten, bekijken we eerst de verhouding tussen de twee categorieën. Uit de 60 opnames werden in totaal 1554 aanspreekvormen geteld, waarvan 1105 j-vormen en 449 g/u-vormen. Deze cijfers tonen aan dat er een grote voorkeur bestaat voor de standaardtalige varianten. Toch is ook het aantal g/u-vormen niet onbelangrijk. Met bijna 30% maken zij evenzeer een groot deel uit van alle gebruikte aanspreekvormen. Op het eerste gezicht lijken de ouders dus effectief een mix van aanspreekvormen te gebruiken.

Figuur 1: Overzicht van het aantal j-vormen en g/u-vormen per functie

Om dit globale beeld iets meer te verfijnen, is een vergelijking per functie aangewezen (figuur 1). Daarbij vergelijken we de verhouding tussen j- en g/u-vormen voor de subjectsv functie (‘jij/je’ vs. ‘gij/ge’), de objectsv functie (‘jou/je’ vs. ‘u’) en de bezitsv functie (‘jouw/je’ vs. ‘uw’). Bij figuur 1 valt onmiddellijk het hoge aantal standaardtalige subjectsvormen op. Deze aanspreekvormen maken meer dan de helft (58%) uit van alle aanspreekvormen samen. In de subjectsv functie hebben de j-vormen zelfs een aandeel van 80%. Bij de objectsv functie zijn de g/u-vormen met 62% in de meerderheid. Bij deze functie wordt er in vergelijking met de subjectsv-

de bezitsv functie het vaakst voor een g/u-vorm gekozen. Bij het bezittelijk voornaamwoord is de verdeling nog iets gelijkmatiger, namelijk 52% voor de j-vormen en 48% voor de g/u-vormen. Deze cijfers tonen aan dat er in Vlaanderen niet gekozen wordt voor één bepaald systeem, maar dat er eerder binnen elke functie een specifieke voorkeur bestaat.

Oost-Vlaanderen vs. de rest van Vlaanderen

Door de factoren regio, leeftijd en geslacht apart te bestuderen, kunnen we de variatie in aanspreekvormen verder analyseren en nagaan wat er precies een rol speelt. Voor de eerste factor, namelijk regio, vermoedde ik dat er veel j-vormen gebruikt zouden worden in West-Vlaanderen. In deze regio maken de ‘jij/je’-vormen immers deel uit van de dialecten en dan valt te verwachten dat ze ook binnen de tussentaal hun plaats gekregen hebben. Bij het analyseren van de resultaten bleek echter dat niet West-Vlaanderen, maar Oost-Vlaanderen het meest afweek van de andere regio’s. Terwijl de g/u-vormen in de andere regio’s telkens tussen 22% en 28% uitmaakten van alle aanspreekvormen, was dit in Oost-Vlaanderen 38%. In het onderzoek van Vandekerckhove (2004) nam Oost-Vlaanderen geen bijzondere positie in, waardoor het niet helemaal duidelijk is waarom deze regio dit nu wel doet. Het kan deels verklaard worden door het gebruik van verschillende corpora. Het CGN onderzoekt namelijk het spontane taalgebruik van volwassenen in verschillende situaties, terwijl het CLiPS-corpus zich focust op kindgerichte spraak.

Een- vs. tweejarigen

Voor de factor leeftijd vroeg ik me af of er een verschil is in het aanspreken van een eenjarige of een tweejarige. Met andere woorden: is er bij Vlaamse ouders een evolutie in de aanspreekvormen die ze tot kinderen richten? In de vakliteratuur stelde men al vast dat ouders naarmate het kind ouder wordt anders gaan spreken. De zinnen worden complexer en lopen steeds een stukje voor op het taalniveau van het kind. Het zou dus kunnen dat deze ontwikkeling ook bij de voornaamwoorden teruggevonden kan worden.

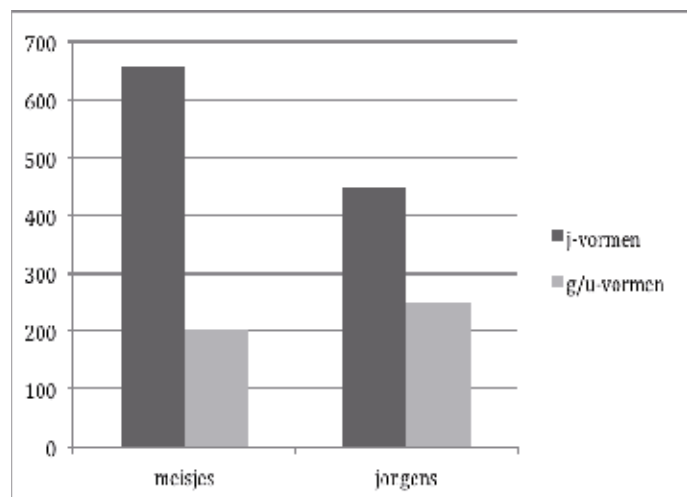
	j-vormen	g/u-vormen
1 jaar	455 (62,5%)	273 (37,5%)
2 jaar	650 (78,7%)	176 (21,3%)

Tabel 2: Het gebruik van j- en g/u-vormen bij de aanspreking van een- en tweejarigen

Allereerst valt op dat ook hier de j-vormen steeds het vaakst gebruikt worden (tabel 2). Bij een vergelijking van de twee leeftijdscategorieën zien we dat het aantal j-vormen stijgt en de g/u-vormen dalen. In verhouding worden naar tweejarigen toe dus meer standaardtalige vormen gebruikt. De j-vormen zijn voor zowel eenjarigen als tweejarigen erg populair, maar waar komt deze opmerkelijke stijging bij de tweejarigen vandaan? Dat is niet helemaal duidelijk. Het is echter mogelijk dat ouders steeds standaardtaliger gaan spreken naarmate het kind ouder wordt en de taalontwikkeling van het kind vordert.

Meisjes vs. jongens

Een laatste factor is het geslacht. Voor deze factor werd er zowel gezocht naar verschillen tussen vaders en moeders als naar een eventueel verschil tussen de aanspreekvormen die gericht zijn tot zonen en dochters. Op die manier kunnen we nagaan of vrouwen inderdaad standaardtaliger spreken en deze standaardtaal aan meisjes doorgegeven wordt. Het onderzochte corpus bleek echter te weinig uitingen van vaders te bevatten om wetenschappelijk verantwoorde uitspraken te kunnen doen over het verschil tussen vaders en moeders. Van de 1554 aanspreekvormen waren er namelijk slechts 177 van vaders. De resultaten uit dit artikel geven dus vooral weer hoe moeders hun kinderen aanspreken.

Figuur 2: Het gebruik van j- en g/u-vormen bij de aanspreking van meisjes en jongens

Wel bleken er interessante verschillen te zijn tussen zonen en dochters. Hoewel 'jij/je' naar meisjes én jongens toe het vaakst gebruikt werd, werden de meisjes opvallend vaker met j-vormen aangesproken dan de jongens (figuur 2). Bij de meisjes hebben de

j-vormen een aandeel van 77%, bij de jongens is dit 64%. Men zou aan de hand van de data uit dit onderzoek dus kunnen stellen dat ouders inderdaad standaardtaliger met dochters spreken dan met zonen. Het is opmerkelijk dat dit verschil zelfs tot zulke kleine taalkundige elementen als aanspreekvormen doorgedrongen is.

Conclusie

De laatste jaren werd in Vlaanderen frequent gebruik gemaakt van tussentaal met zijn typische aanspreekvormen. Het viel dan ook te verwachten dat 'gij/ge' in kindgerichte spraak veel zou voorkomen. Toch zijn juist de j-vormen in de meerderheid en lijken factoren zoals leeftijd, regio en geslacht een rol te spelen. Verder onderzoek moet uitwijzen of de g/u-vormen concurrentie krijgen of dat het gebruik van aanspreekvormen evolueert tijdens iemands leven.

Bibliografie

- De Caluwe, J. (2006), Tussentaal als natuurlijke omgangstaal in Vlaanderen. In J. De Caluwe & M. Devos (red.), *Structuren in talige variatie in Vlaanderen*. Gent: Academia Press, blz. 19-34.
- Kuppens, A. en A. De Houwer (2003), Dialect is niet voor kinderen: attitudes tegenover Standaardnederlands en dialect in kindgerichte spraak. In T. Koole, J. Nortier en B. Tahitu (red.), *Artikelen van de Vierde Sociolinguïstische Conferentie*. Delft: Eburon, blz. 268-276.
- Trudgill, P. (1983). *On Dialect. Social and Geographical Perspectives*. Oxford: Blackwell.
- Vandekerckhove, R. (2004), Waar zijn je, jij en jou(w) gebleven? Pronominale aanspreekvormen in het gesproken Nederlands van Vlamingen. In J. De Caluwe, G. De Schutter, M. Devos en J. Van Keymeulen, *Taaldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal*. Gent: Academia Press, blz. 981-993.

Nathalie Boonen deed onderzoek naar aanspreekvormen in kindgerichte spraak in het kader van haar masterproef Taalkunde aan de Universiteit Antwerpen.

e-mail: nathalieboonen@hotmail.com

Dossier

De talen van Game of Thrones: Dothraki 1.0

LAURA VISKENS

Het gebruik van nonsenstalen in fantasy is passé. Voor de televisieserie Game of Thrones riepen de programmamakers de hulp in van de Language Creation Society om de fantasietaal Dothraki te ontwikkelen. Het was de taalkundige David Peterson die de vooraanstaande opdracht binnensleepte. Het resultaat mag gezien en gehoord worden.

De fantasytelevisiereeks *Game of Thrones*, die sinds 2011 wordt uitgezonden op de Amerikaanse zender HBO en in Vlaanderen te zien is op het betaalkanaal Prime van Telenet, is een van de populairste series van het moment. De tv-serie heeft momenteel vier seizoenen op de teller staan, en minstens twee nieuwe seizoenen liggen nog in het verschiet. De televisieserie is gebaseerd op de boeken uit de serie *A Song of Ice and Fire* van de Amerikaanse schrijver George R.R. Martin. Het verhaal speelt zich af in een mythische, middeleeuwsachtige wereld. De focus ligt op het westelijke continent Westeros, waar enkele adellijke families vechten om de macht over de Zeven Koninkrijken. Maar het oostelijke continent Essos, waar de verhaallijn rond Daenerys Targaryan zich afspeelt, is veel interessanter voor ons, taalliefhebbers.

De talen van Essos

Op het continent Westeros spreken de meeste mensen immers Common Tongue (de Gewone Spreektaal) of simpelweg Common, een taal die ‘toevallig’ exact hetzelfde is als het hedendaagse Amerikaans-Engels. Deze taal van de Andalen, een mensenras dat zesduizend jaar voor de gebeurtenissen in het verhaal Westeros was binnengevallen, heeft daar in de loop van de jaren Old Tongue vervangen, de taal die gesproken werd door de Eerste Mensen. Deze ‘oude taal’ van het Westen wordt enkel nog gesproken door een paar stammen van het Vrije Volk. Dat zijn de mensen die in het koude verre noorden van het continent wonen, achter de Muur, en die door mensen ten zuiden van

de Muur neerbuigend ‘Wildlingen’ genoemd worden. Hoewel Common net zoals in het Engels verschillende accenten kent, kan iedereen op het continent elkaar zonder problemen begrijpen. Geeuw.

Op het oostelijke continent Essos daarentegen leven verschillende volkeren die elk hun eigen taal of dialect hebben. De meesten spreken een variëteit van het Valyrian, en die variëteit verschilt afhankelijk van de regio en de stad waarin ze wonen. In de steden aan de Baai der Slavenhandelaren worden bijvoorbeeld verschillende dialecten van het Ghiscari Low Valyrian gesproken, waaronder Meereenese Valyrian en Astapori Valyrian. Deze ‘bastaardtalen’ stammen af van het High Valyrian, maar zijn ook beïnvloed door het Old Ghiscari. Deze twee oude talen werden respectievelijk tijdens het Valyriaanse Rijk en het Ghiscaarse Rijk gesproken op Essos. Het Old Ghiscari is een dode taal geworden, terwijl High Valyrian in de boeken ongeveer dezelfde status heeft als het Latijn had in het middeleeuwse Europa. De oude taal met een rijke culturele geschiedenis wordt door de lagere klassen niet meer gesproken, maar kinderen uit adellijke families leren de taal nog wel, al zijn er in de hedendaagse uitspraak invloeden van Common geslopen.

Het Valyrian heeft zich in de loop van de jaren ontwikkeld tot variëteiten die op het eerste gezicht nieuwe talen lijken, zoals het Portugees en het Spaans. Voor sprekers van High Valyrian en Meereenese is het bijvoorbeeld moeilijk om elkaar te verstaan, maar in feite behoren de talen tot dezelfde taalfamilie. De uitspraak is heel verschillend dankzij de verschillende klankverschuivingen die het Meereenese door de eeuwen heeft ondergaan. Ook de woordenschat verschilt op sommige punten, maar grammaticaal gezien liggen de talen heel dicht bij elkaar. David Peterson, de taalkundige die de talen verder uitgewerkt heeft voor de televisieserie, spreekt daarom liever van dialecten in plaats van ver-

schillende talen en hij vergelijkt Meereenese Valyrian graag met het Schots en Astapori Valyrian met het Engels van Zuid-Californië.

De Dothraki, een woest nomadenvolk met een liefde voor paarden

Dan hebben we ook nog het Dothraki, een taal die niet verwant is met het Valyrian. Dothraki wordt gesproken door de Dothraki, een strijdend nomadenvolk dat met paarden rondtrekt door de grote graslanden van de Zee van de Dothraki, een gebied in het binnenland van Essos. De Dothraki hebben een sterke paardencultuur. Men zegt dat ze te paard geboren worden, vechten en sterven. De naam die ze zichzelf gegeven hebben, 'dothraki', betekent letterlijk 'rijders'.

De Dothraki spelen een grote rol in het eerste seizoen van de televisieserie *Game of Thrones*. Daenerys Targaryen, een van de hoofdpersonages van de boeken, trouwt dan namelijk met Khal Drogo, de leider van de Dothraki. Daenerys (Dany voor de vrienden) is de laatste nazaat van het Huis Targaryen, een adellijke familie die bijna driehonderd jaar lang over Westeros regeerde. Haar doel is om de IJzeren Troon in te nemen, zodat het geslacht van de Targaryens opnieuw over Westeros zou regeren. Daarvoor heeft ze volgelingen en strijders nodig, en die strijders vindt ze in eerste instantie bij de Dothraki.

Khal Drogo, de leider van de Dothraki, met zijn Khaleesi, Daenerys Targaryen.

In de boeken verschijnen slechts een dertigtal woorden in het Dothraki, waarvan de meeste namen zijn. Wanneer iemand Dothraki spreekt, worden de zinnen vertaald weergegeven tussen aanhalingstekens. Af en toe blijft een woord onvertaald, zoals 'khaleesi', de titel voor de vrouw van de leider van de Dothraki. De schrijver van de boeken, George R.R. Martin, zegt van zichzelf niet goed te zijn in talen. Hij besloot daarom om niet te proberen in de voetsporen van de schrijver en filoloog J.R.R. Tolkien te treden en om de fictieve talen die de personages in zijn boeken spreken dus niet echt te creëren. Voor elk van zijn verzonden talen kwam hij wel op de proppen met enkele woorden, waarbij hij iedere taal haar kenmerkende klanken en spellingen gaf, maar een uitgebreide woordenschat en uitgekende grammatica liet hij achterwege.

De *Language Creation Society* en David Peterson

De programmamakers van de serie vonden het echter nodig dat het Dothraki ontwikkeld zou worden tot een volwaardige taal. Wereldwijd kijken miljoenen fans naar het programma. Een fanatiek deel van die fanbase zou de taal willen onderzoeken en proberen te leren. Hetzelfde fenomeen hebben we al gezien bij fictieve talen in andere fantasyboeken en -films, zoals Elvish in Tolkiens *The Lord of the Rings*, Klingon in *Star Trek* en Na'vi in de blockbuster *Avatar*. Als de serie een non-senstaal zou gebruiken voor de taal van de Dothraki, dan zouden die fans dat niet waarderen.

De programmamakers riepen daarom de hulp in van de *Language Creation Society*, een organisatie die geconstrueerde talen (of *conlangs*) en de kunst van het construeren van talen (*conlanging*) wil promoten, en die *conlangers* een platform aanbiedt om hun werk te publiceren. Vijfendertig personen solliciteerden voor de job. De kandidaten moesten enkele vertalingen, een grammatica en geluidsopnames voorleggen, waarbij ze rekening moesten houden met het materiaal dat al bestond in de boeken. De taal mocht ook niet al te moeilijk uit te spreken zijn voor de acteurs. Na een zware selectieprocedure ging de job uiteindelijk naar de taalkundige David Peterson, die de *Language Creation Society* in 2007 mee heeft opgericht.

Peterson was met de creatie van de kunsttaal Dothraki niet aan zijn proefstuk toe. Hij begon met *conlanging*

in het jaar 2000, toen hij in zijn eerste jaar aan de Universiteit van Californië zat. Zodra hij beseftte dat zijn eerste kunsttaal nergens naar leek, begon hij met enkele nieuwe projecten. Op zijn website¹ toont hij dertien van zijn creaties. Voor sommige talen creëerde hij zelfs nieuwe schriftsystemen. De taal Kamakawi, die hij als zijn beste kunsttaal beschouwt, heeft bijvoorbeeld een schriftsysteem met meer dan 600 verschillende tekens. Net zoals bij de Egyptische hiërogliefen zijn sommige tekens lettergrepen en bestaat de rest van de tekens uit symbolen. Peterson heeft ook al eerder een kunsttaal ontwikkeld voor de televisie. Voor de Amerikaanse sciencefictionserie *Defiance* creëerde hij de buitenaardse talen Irathient en Castithan. Voor dezelfde serie zou men oorspronkelijk gebruik maken van computeranimatie om een buitenaards volk, de Liberatas, tot leven te laten komen. Peterson had daarom het idee om een taal te ontwikkelen met zo weinig mogelijk lipbewegingen. Klanken zoals de ‘p’, ‘m’, en ‘o’ waren dus uit den boze. De taal noemde hij Yanga Kayang.

De uitspraak van het Dothraki wordt in de boeken omschreven als ‘ruw’ (in de oren van Engelstaligen). Peterson zelf omschrijft de uitspraak als ‘de manier waarop iemand klinkt als die overstuur is, maar je probeert weg te jagen voordat hij ontploft’. Hij zegt in de klanken van het Dothraki zowel Arabische als Spaanse klanken te herkennen.

Het denkwerk achter kunsttalen

Een kunsttaal is een taal die in tegenstelling tot etnische talen niet historisch gegroeid is als onderdeel van een cultuur, maar die is ontworpen door één persoon of een kleine groep personen. Er zijn wel meer dan duizend kunsttalen bekend. Die kunnen worden onderverdeeld in verschillende categorieën, zoals a priori-talen (talen waarin de woordenschat grotendeels is ontsproten aan het brein van de auteur zelf) en a posteriori-talen (talen die grotendeels gebaseerd zijn op een of meer andere talen). Kunsttalen kunnen ontworpen worden om verschillende redenen. Zo is de artificiële taal Esperanto speciaal ontworpen om mensen uit verschillende culturen en nationaliteiten met elkaar te laten communiceren op een politiek neutrale manier. Door de grote regelmatigheid en simpele grammatica is de taal gemakkelijk te leren.

Professionele fantasietalen zoals Dothraki hebben echter als doel om natuurlijke talen zo goed mogelijk na te bootsen. De talen worden verondersteld natuurlijke talen te zijn binnen de fictieve wereld waarin ze bestaan. De talen hebben daarom een uitgebreide

woordenschat en grammatica nodig; anders zou je ze niet echt kunnen spreken. Dothraki heeft momenteel een woordenschat van meer dan 655 woorden, High Valyrian telt momenteel meer dan 618 woorden. Peterson zou in de toekomst voor elke taal zo’n 8000 à 1000 woorden willen hebben. De grammatica’s voor beide talen zijn al zo goed als compleet.

Maar wat nog belangrijker is, is dat er onlogische elementen en inconsistenties te vinden zijn in de taal. Onregelmatigheden die Peterson aanbracht binnen het Dothraki, zijn bijvoorbeeld enkele onregelmatige werkwoorden en bepaalde werkwoorden die afwijkende naamvallen met zich meebrengen. Natuurlijke talen veranderen immers over de tijd, en die natuurlijke evolutie brengt rare kronkels met zich mee. Fantasietalen proberen die evolutie dan ook zo goed mogelijk te simuleren. De creatie van een goede naturalistische taal neemt dan ook maanden of zelfs jaren van toewijding en vakkennis in beslag.

Peterson bootst die taalevolutie bijvoorbeeld na door zowel oude (High Valyrian) als nieuwe vormen van Valyrian (Low Valyrian) te ontwikkelen. Hij begon daarbij met de constructie van het High Valyrian. Daarna paste hij een reeks fonologische, semantische en grammaticale veranderingen toe om het Low Valyrian te creëren. Op die manier simuleert hij onder meer de klankverschuivingen die talen ondergaan en de betekenisverschuivingen of -uitbreidingen die sommige woorden ondergaan.

Bovendien houdt Peterson niet alleen rekening met verschillen in de tijd, maar ook met geografische verschillen. Het New Ghiscari, een taal die gesproken wordt op een eiland dat lange tijd amper in contact stond met de rest van de wereld, stamt bijvoorbeeld af van Valyrian, maar staat door haar isolatie veel verder weg van de andere talen binnen dezelfde taalfamilie. Meereenese verschilt dan weer meer van het High Valyrian dan Astapori, omdat de stad Meereen verder verwijderd is van de verwoeste stad Valyria dan de stad Astapor. Daarnaast is Meereen ook de grootste slavenstad. De grotere instroom van de slaven uit andere gebieden en de creolisering die daaruit voortvloeide, zorgde ervoor dat het Meereenese sneller veranderde, zo redeneerde Peterson.

Natuurlijke talen hebben gewoonlijk ook leenwoorden. Zo leent het Valyrian sommige woorden van het Dothraki die eigen zijn aan de cultuur van de Dothraki, zoals de titel *khal*, en zoeken de Dothraki hun toevlucht in Valyriaanse woorden voor zaken die op een bepaald punt in de tijd nieuw voor ze zijn. Het Dothraki woord voor boek, *timvir*, komt bijvoorbeeld van het High Valyrian *tembyr*.

Een eigen cultuur heeft ook eigen metaforen en gezegdes. De Dothraki gebruiken te pas en te onpas de uitdrukking ‘Het is geweten’ (*Me nem nesa*). Bomen conceptualiseren ze in Petersons verbeelding als lichamen die uit de grond steken. Ze gebruiken bijgevolg dezelfde term voor ‘kruin’ als voor ‘hoofd’, de stam is een metafoor voor ‘nek’, de binnenkant van de stam noemen ze de ‘keel’ en de wortels zijn de ‘longen’.

Nog eigen aan de cultuur van de Dothraki is dat ze zeer veel woorden hebben die met strijden en paarden te maken hebben. Het eerste woord dat Peterson ontwierp voor het Dothraki was dan ook ‘paard’ (*brazef*). Maar slechts één woord voor ‘paard’ is blijkbaar niet voldoende voor het nomadenvolk, want er zijn daarnaast nog minstens zeven andere woorden voor het dier, waaronder *fansa* (‘gevlekt paard’), *nozho* (‘kastanjebruin paard’) en *ocha* (‘grijsbruin paard’). Ze hebben zelfs een woord voor het geluid dat de hoeven van een paard in de modder maken: *fredi*. Ze hebben echter geen enkel woord voor ‘bedankt’ of ‘alstublieft’, wat boekdelen spreekt over de aard van het barbaarse volk. Het woord dat het dichtste in de buurt komt van ‘bedankt’ is San athchomari, wat ‘veel respect’ betekent.

Zelf Dothraki leren?

Voor wie zelf Dothraki wil leren: er bestaat momenteel nog geen officieel woordenboek of grammaticaboek – de rechten liggen daarvoor bij de zender HBO – maar op het internet zijn verschillende websites te vinden die je hierbij proberen te helpen. De beste website is een wiki gemaakt door fans.² De site biedt een overzicht van de uitspraak, woordenschat en grammatica van het Dothraki en biedt hulp aan bij het leren van de taal.

Simpel is het niet. Jason Momoa, die Khal Drogo speelt in *Game of Thrones*, moest een maand lang oefenen voordat hij eindelijk een minutenlange monoloog foutloos kon opzeggen. Volgens de acteur was die opdracht het moeilijkste wat hij ooit gedaan heeft en heeft hij zichzelf tijdens het oefenen opgesloten in een hotelkamer met bier en pizza. Ook David Peterson, de ontwerper zelf, heeft moeite met het spreken van Dothraki, omdat hij enkel ervaring heeft met het schrijven.

Toch is het haalbaar om een fictieve taal vloeiend te leren spreken. Op een conferentie voor fantasietalen die vorig jaar in San Diego gehouden werd, waren er zo’n zeven personen aanwezig die in vloeiend Na’vi vragen stelden aan en converseerden met de

taalkundeprofessor Paul Frommer. Die man is de ontwerper van de taal van de Na’vi, de blauwe inheemse bevolking die in James Camerons blockbuster *Avatar* op de fictieve maan Pandora wonen. Aangezien de fanbase van *Game of Thrones* minstens even groot en fanatiek is als die van *Avatar*, zal het wellicht niet lang meer duren vooraleer ook de status van het Dothraki verandert van een fictieve taal naar een taal die echt gesproken en geschreven wordt, al is het maar onder een klein groepje geeks op conferenties en op het internet.

Geïnteresseerden kunnen alvast beginnen met het leren van de volgende 20 woorden en uitdrukkingen:

achrakh: stinken	shekhikh: licht
addrivat: opzettelijk doden	athvilajerar: oorlog
ador: stoel	athyolar: geboorte
anha: ik	athzhilar: liefde
aresak: lafaard	atthirar: leven
athdivar: dood	avvos: nooit
athdivarido: nachtmerrie	ayyey: altijd
athdivar shekhi: zonsondergang	yer: jij
fonas chek: jaag goed (afscheidsgroet)	Hiril: Kijk!
Me orzol: Het is een valstrik!	shekh: zon

Noten

1. <http://dedalvs.conlang.org>
2. <http://wiki.dothraki.org>

Laura Viskens heeft taal- en letterkunde en journalistiek gestudeerd aan de KU Leuven.

e-mail: lauraviskens@gmail.com

Taalkronkels

Uit het archief: kruisvaart in spijkerbroek

HANNE KLOOTS

Op blogs leest een mens soms wonderlijke dingen. Zo schrijft een enthousiaste reiziger over een bezoek aan Noorwegen in 2013: ‘We vertrekken voor 8u om de bussen van de kruisvaarders te ontlopen’. En even later: ‘Je kan over de koppen van de kruisvaarders lopen. Met kleine bootjes worden ze van hun schepen gelost en dan gaat het ofwel recht de wachtende toerbussen op of recht de winkeltjes in’. In gedachten zie ik de Rode Ridder en zijn schildknaap Koenraad, ietwat ontheemd om zich heen spiedend, in de richting van een kaartenmolen sjokken.

Maar ook anno 2014 kunnen kruisvaarders in spe hun hart nog ophalen. Zo schrijft een Belgische busreisorganisator over een trip naar Noorwegen: ‘We rijden door fjorden- en berglandschappen naar Hellesylt. Eén uur-durende kruisvaart op de Geirangerfjord, één der smalste Noorse fjorden. Gedurende deze kruisvaart bewonderen we de talloze watervallen met onder meer de beroemde *Zeven Zusters en de Bruidssluijer*’. Het is sterker dan mezelf: ik zie Godfried van Bouillon, het harnas vervuild voor een spijkerbroek, vol ontzag naar een weids Noors landschap staren.

Echt ongerust wordt de lezer pas als *kruisvaart* gebruikt wordt in een militaire context. Een voorbeeld daarvan vinden we in de *Parlementaire Handelingen* van 26 maart 1980. In een debat over de Marinecomponent van het Belgische leger wordt aangehaald dat de brandstof voor de vloot in het buitenland veel duurder is dan in België: ‘De prijzen in het buitenland wegen bijzonder zwaar door in de brandstoffactuur van de Zee-macht, gezien 66 pct. van de brandstof door schepen op kruisvaart of oefeningen in het buitenland besteld moeten worden’ (p.1339).

De betekenisverwarring rond het woord *kruisvaart* werd in oktober 1974 al eens aangekaart in *Taalbeheersing in de administratie*, de voorloper van *Overtaal*. Om een en ander te verduidelijken werd daarbij een beroep gedaan op het Frans. *Kruisvaart* werd voorgesteld als een van de Nederlandse pendanten van het Franse *croisade*. Het is dan een synoniem van *kruistocht*. Wat in het Frans *croisière* heet, is daarentegen een ‘pleziervaart, rondvaart, boottocht, zeereis’ (p. II-864). Maar in het Belgisch-Nederlands wordt ook een cruise (of zelfs een zeereis in het algemeen) wel eens

kruisvaart genoemd. Dat was zo in 1974, en veertig jaar later blijkt deze interpretatie nog steeds niet helemaal uitgestorven te zijn.

Vanuit didactisch oogpunt is de benadering van *Taalbeheersing in de administratie* erg interessant. In de internationale vakliteratuur is al vaak gedebatteerd over de rol van vertaling naar de moedertaal in het vreemdetalenonderwijs. Sommige didactici zijn heel erg pro, andere zijn contra. Wat daarbij tot nu toe buiten beeld bleef, is het gebruik van een *vreemde* taal als ondersteuning bij het moedertaalonderwijs. Kloots en Vergauwen (2012) bestudeerden dit verschijnsel in drie handboeken uit de periode rond 1900, maar vermoedelijk kwam dit fenomeen op veel ruimere schaal voor. De toelichting bij *kruisvaart* in de voorganger van *Overtaal* laat in elk geval zien dat ook in de jaren 70 van de 20ste eeuw nog Frans werd gebruikt om de betekenis van Nederlandse termen te verduidelijken. In het Duits verwijst *Kreuzfahrt* trouwens zowel naar de kruistochten als naar cruises, maar dat is weer een ander verhaal.

Bronnen

Carolus/Prima Tours, http://www.carolus.be/vakantie_aanbod_2014/page270/page109/busreis_%20noorwegen.php, geraadpleegd op 6 juli 2014. ‘Croisière’. In: *Taalbeheersing in de administratie*, nr. 122, oktober 1974, 864. ‘Graag gewoon iets anders: Verhalen en reisverhalen – Noorwegen 2013’, <http://ikreis.graag.be/reisverhalen/noorwegen-2013>, geraadpleegd op 6 juli 2014. Kloots, H. en R. Vergauwen (2012). ‘Het gebruik van het Frans in Vlaamse handboeken Nederlands: een pioniersstudie’. In: N. de Jong, K. Juffermans, M. Keijzer en L. Rasier (red.), *Papers of the Anéla 2012 Applied Linguistics Conference*. Delft: Eburon, blz. 245-254. *Parlementaire Handelingen – Kamer van volksvertegenwoordigers*, Vergaderingen van woensdag 26 maart 1980. Geraadpleegd via <http://www3.dekamer.be/digidocanha>, bestand K00782546. PDF, geraadpleegd op 6 juli 2014.

Nu versta ik je! Uitspraak Nederlands voor anderstaligen

MYRIAM ROS

Het Interfacultair Instituut voor Levende Talen (ILT) van de KU Leuven verzorgt al sinds jaar en dag opleidingen Nederlands voor anderstaligen. Dat leidde in 1996 tot *Vanzelfsprekend*, een basismethode Nederlands voor hooggeschoolde volwassenen, met leerboek, cd's en dvd's. In 2003 kwam er een vervolg: *Niet Vanzelfsprekend*, bedoeld voor NT2 cursisten met een basiskennis van het Nederlands. Beide publicaties krijgen hoge cijfers van docenten en cursisten. In 2009 werd de reeks uitgebreid met *Nu versta ik je! Uitspraak Nederlands voor Anderstaligen*, een oefenboek met cd.

Sinds kort is er een tweede druk van *Nu versta ik je!* op de markt, aangevuld met een onlineleerplatform. Bovendien is er naast de Belgische ook een Nederlandse editie uitgebracht, verzorgd door docenten NT2 van Tilburg University en Hogeschool Utrecht. Redenen genoeg dus om de publicaties van dichterbij te bekijken. Aan het basisboek (met cd) uit 2009 is in de Belgische editie niets veranderd. Het boek en de cd leiden de cursist door een gevarieerde reeks oefeningen, opgebouwd uit drie fases: luisteren, herkennen, gebruiken. De klanken worden contrastief aangeboden en voor elke klank is er een referentiewoord gekozen dat de cursist houvast moet geven. In elke fase zijn er oefeningen op woord-, zins- en conversatieniveau, gebaseerd op de woordenschat uit *Vanzelfsprekend* en *Niet Vanzelfsprekend*. De oefeningen zijn gevarieerd en uitdagend genoeg. De uitspraakoefeningen uit *Vanzelfsprekend* en *Niet Vanzelfsprekend* staan in de bijlage en zijn ook opgenomen op de cd. Met de sleutel in de bijlage is de cursist goed gewapend om via zelfstudie zijn gehoor te trainen en zijn articulatie in de juiste plooi te krijgen.

De docent krijgt een uitgebreide didactische handleiding om de cursist creatief door het oefentraject te loodsen. De fonetische achtergrond is echter beperkt. Vreemd vind ik wel dat er niet consequent gekozen is voor het internationaal fonetisch alfabet (IPA) en dat die afwijkende keuze nergens verantwoord wordt. Ik verwachtte ook vaker een vergelijking met verwante klanken uit andere (Europese) talen.

In de Nederlandse editie is aan de didactische opzet uit de Belgische editie niets veranderd. Wel ontbreken de uitspraakoefeningen uit de handboeken, waardoor de Nederlandse editie dunner is. Het taalgebruik in de instructie en de oefeningen is af en toe aangepast, al ontgaat me soms waarom. Zo is de zin *Nederlanders eten relatief veel bieten* in de Nederlandse editie geworden:

Nederlanders zijn relatief kritisch tegenover migranten. Sommige klanken worden anders beschreven, de diftongen bijvoorbeeld. Over de g leest de Nederlandse cursist: de g van goed is officieel stembebbend, maar wordt vaak stemloos uitgesproken. Niet nodig om de cursist in de war te brengen met een uitspraakverschil boven en onder de Moerdijk?

Alle oefeningen zijn te horen op de cd die achter in het boek zit. *Vanzelfsprekend* verschillen de opnames op de Nederlandse cd van de Belgische. Ze zijn ingelezen door prettige stemmen en de verschillende profielen maken de cursist vertrouwd met variatie. In beide versies hoor je sprekers met bijvoorbeeld een tongpunt-r en een huig-r.

Om toegang te krijgen tot de onlineoefeningen maakt de cursist een account aan bij de uitgever en logt in met de licentiecode die vooraan in het boek staat. Die leidt naar een interactieve Edumatic-oefenmodule, waar de cursist oefeningen kan invullen, opnames (microfoon en camera!) kan maken en de resultaten ervan opvragen en bekijken. Een docent kan groepen aanmaken, studenten opvolgen en evalueren. Af en toe loopt de tool vast, is mijn ervaring, maar de mogelijkheden ervan lijken onbegrensd. Een aanwinst zijn de prosodieoefeningen, want die ontbreken als apart hoofdstuk in het boek. De onlineoefeningen worden ingelezen door Belgische en Nederlandse stemmen, een meerwaarde voor de cursist.

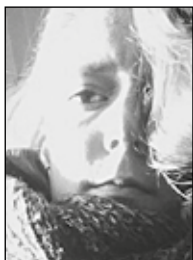
De uitgever heeft met de onlinetool en de Nederlandse editie essentiële instrumenten toegevoegd aan de oorspronkelijke editie en daarmee het pad naar betere interculturele communicatie opnieuw wat meer geëffend.

Ines Blomme, Annelies Nordin en Johanna Potargent, *Nu versta ik je! Uitspraak Nederlands voor Anderstaligen*. Leuven/Den Haag: Acco, 2013, ISBN 978 90 334 9316 4, 202 blz., 41,50 euro. Gabri van Sleuwen en Anneloes Spaan, *Nu versta ik je! Uitspraak Nederlands voor Anderstaligen*. Leuven/Den Haag: Acco, 2013, ISBN 978 90 334 9317 1, 174 blz., 41,50 euro.

En dan nog iets

EEFJE PILON

Nederlands columniste en cabaretière Paulien Cornelisse schreef met *Taal is zeg maar echt mijn ding* al eerder over ergernissen, misverstanden en fascinaties in taalgebruik. Van het boek werden meer dan 500.000 exemplaren verkocht, en het bereikte daarmee in 2013 de platina-status in Nederland. *En dan nog iets* is haar tweede boek, waarin Cornelisse dezelfde opzet hanteert als in haar debuut. Het boek geeft in korte hoofdstukken, of soms zelfs gewoon korte stukjes, een aantal eigenaardigheden weer in de spreektaal van de gemiddelde Nederlander die de schrijfster zijn opgevallen. In 2012 werd het boek genomineerd voor de publieksprijs. In juli 2014 verscheen een gecombineerde uitgave van beide boeken.

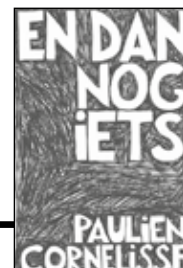
Paulien Cornelisse schrijft en maakt theater. Op dit moment toert ze met haar derde voorstelling, *Maar Ondertussen*. In verschillende recensies, onder andere van *NRC* en *De Volkskrant*, wordt het talent van Cornelisse geroemd om grote en kleine kwesties samen te brengen in één redenering, waarin ze humor en vaak vertedering weet te combineren. Naast haar theatertour heeft ze een wekelijkse column in *nrc.next* en *NRC Handelsblad*. Ook maakt ze maandelijks een dialoog voor het tijdschrift *Jan*, waarin we een gesprek kunnen lezen zoals veel mensen het dagelijks voeren, in een café met een vriendin of met een kennis op het schoolplein.

In het boek wordt knap de aandacht gevestigd op vreemde formuleringen die dagelijks gebruikt worden, zonder dat het ons opvalt. Cornelisse observeert trefend, met veel humor, zonder te veel de diepte in te willen. Je krijgt als lezer het gevoel dat de schrijfster in jouw omgeving heeft rondgelopen, en daar de kromme formuleringen en modewoorden heeft uitgefilterd. Ze schetst gesprekken en situaties die voor iedereen herkenbaar zijn. Denk bijvoorbeeld aan klanten die bellen in de rij voor de kassa, luidruchtige voetbalsupporters in de trein, maar ook mensen die niet fluisteren op de camping, waardoor iedereen op omliggende plekken de ontbijtconversatie woord voor woord kan volgen. Voor de ervaren kampeerder een feest van herkenning.

Wat bijzonder is aan de stijl van Cornelisse, is dat ze onze aandacht vestigt op bepaalde taalgernissen zonder dat dat een vervelende ondertoon krijgt. Paulien Cornelisse is, zo zegt ze zelf in de inleiding, geen taalpurist. Daar zit precies het verschil. Taalgernissen zijn in de mode, andere taalexperts struikelen over elkaar om zich uit te laten over de vreemde nieuwvormingen, slordige uitspraak en modekreten. De boeken van Cornelisse vormen een prettige uitzondering op de belerende boeken die eerder over spreektaal geschreven werden.

Bovendien blijft Cornelisse nederig, soms zelfs onzeker in heikele taalkwesties. Ze observeert, zonder de lezer haar mening op te dringen. Hiermee legt ze precies de vinger op de zere plek in de huidige taaldiscussies: is verandering (en verengelsing) van woorden en uitdrukkingen goed of slecht? Is het slordig of is het een verrijking voor de taal? De moderniteiten in het huidige taalgebruik worden massaal gehaat, maar evengoed omarmd. In *En dan nog iets* helpt Cornelisse de lezer kritisch te kijken naar de vreemde uitspraken die we doen, zonder te oordelen. Ze geeft aan het zelf ook niet altijd te weten, en ook 'gewoon heel lelijke dingen te zeggen, soms'. Ze bekent bijvoorbeeld dat ze haar eigen uitspraak tot wet heeft verheven (geen *zeuven*, maar *zeven* en geen *paa-prika*, maar *pap-rika*), maar dat daar taalkundig gezien geen enkele reden voor is.

Cornelisse hoopt zelf met haar boek een bevrijdend saamhorigheidsgevoel onder haar lezers te creëren. Of ik me meer verwant voel met mijn medekampeerders valt nog te bezien, maar bewuster van mijn omgeving ben ik na haar boek zeker. En beter gehumeurd.

Paulien Cornelisse, *En dan nog iets*. Amsterdam: Atlas Contact, 2012. ISBN 9789025438036, 222 blz., 12,50 euro.

Te boek

Een lust voor het oog

FILIP DEVOS

Ton den Boon, hoofdredacteur van de dikke *Van Dale*, stelde een boekje samen met uitdrukkingen in de Nederlandse taal die ontleend zijn aan, of teruggaan op de Bijbel, het 'Boek der boeken'. Veel Bijbelse uitdrukkingen, metaforen en zegswijzen zijn inmiddels onderdeel geworden van ons dagelijkse taalgebruik, zonder dat we dat vaak nog beseffen. Den Boon kijkt naar verschillende Bijbelvertalingen (hij vermeldt er een zestal in zijn korte inleiding) en naar hoe dat Bijbelse Nederlands in de omgangstaal terecht is gekomen. In de *Nieuwe Bijbelvertaling* bijvoorbeeld zijn veel oorspronkelijke zegswijzen (zoals *de armen van geest*) niet meer terug te vinden, en 'de link tussen Bijbel en omgangstaal is hierdoor enigszins aan het vervagen'. Hoog tijd dus om een en ander te inventariseren.

Den Boon behandelt in gemiddeld een tot drie bladzijden een vijftigtal uitdrukkingen die vooral etymologische duiding krijgen, maar hij verduidelijkt ze ook aan de hand van citaten uit het moderne Nederlands. Het boekje pretendeert niet volledig te zijn in de beschrijving van de Bijbelse taal: 'alleen de Bijbelse woorden en uitdrukkingen die zich op een bijzondere manier in onze taal ontwikkeld hebben, worden wat uitvoeriger beschreven'. Dat is wat vaag geformuleerd, net als het onderscheid trouwens tussen 'spreekwoorden', 'zegswijzen', 'uitdrukkingen', of 'gevlugeld woord'.

In een tiental kaderstukjes worden daarnaast 'diverse andere typerende Bijbelse elementen in de omgangstaal summier gepresenteerd'. Het gaat achtereenvolgens om Bijbelse eponiemen (*adamsappel*, *adamskostuum*, *judaskus*, *judaspenning*), Bijbelse personages in spreekwoorden en uitdrukkingen (*Abraham gezien hebben*, *de benjamin zijn*), aan de Bijbel ontleende spreekwoorden (*een goede buur is beter dan een verre vriend*, *hoogmoed komt voor de val*), 'gevlugelde woorden' (*er is niets nieuws onder de zon*), Bijbelse complexen en syndromen (*judascomplex*, *adam- en evasyndroom*), Bijbelse vergelijkingen (*arm als Job*, *zo oud als Methusalem*, *een tong als een scheermes hebben*), aan Bijbelse verhalen gekoppelde metaforen (*een babylonische spraakverwarring*, *het dagelijks brood*), 'woorden ontleend aan de Bijbel' (*belofte-nis*, *mensenzoon*, *tranenbrood*, *aartsvader*) en ten slotte 'formules' die 'met een bepaalde communicatieve strekking gebruikt worden' (*God zij met ons*, *een mens leeft niet van brood alleen*, *velen zijn geroepen*, *maar weinigen uitverkoren*).

van aangezicht tot aangezicht
aanstoot geven/nemen
de alfa en de omega
als een dief in de nacht
Babylonische spraakverwarring
bergen verzetten
twee heren dienen
de lier aan de wilgen hangen
de verloren zoon
de ware Jacob
loon naar werken
een man uit duizenden
door het oog van de naald
lucht en leegte
muggenziften
parels voor de zwijnen
vette en magere jaren
zijn handen in onschuld wassen
gewogen en te licht bevonden
in zak en as
een roepende in de woestijn
de zondebok

Een lust voor het oog bevat helaas geen inhoudsopgave, geen register en geen literatuur. Maar laten we niet muggenziften, om een Bijbels woord te gebruiken: deze stukjes taalgeschiedenis, die tevens een cultuurgeschiedenis weerspiegelen, zijn inderdaad een lust voor het oog.

Ton den Boon, *Een lust voor het oog*. En andere bijbelse uitdrukkingen die we dagelijks gebruiken. Utrecht/Antwerpen: Van Dale, 2014. ISBN 978 94 6077 176 7, 168 blz., 14,99 euro.

Te boek

Twee nieuwe schrijfwijzers

FILIP DEVOS

Nieuweling voor kinderen

De Nederlandse Taalunie had begin september een verrassing voor alle leerlingen die voor het eerst naar het eerste jaar van de middelbare school gingen. Ludo Permentier verzorgde, vooral op basis van het materiaal op taaladvies.net, een taal(zorg)boekje: *Nederlands voor Taalhelden*.

De kinderen (de oplage verscheen op 300.000 exemplaren) kregen dat gratis, dankzij de medewerking van de commerciële partners: Van Dale Uitgevers en Pelckmans, die het respectievelijk in Nederland en Vlaanderen uitgaven.

De cover zegt: '*Nederlands voor Taalhelden* bevat taaltips en spellingregels, maar ook spelletjes waar je je taalvaardigheid mee aanscherpt en allerlei weetjes over het Nederlands. Het is een onderzoekboekje om bij de hand te houden als je je afvraagt hoe je iets goed kan formuleren. De tips zijn gebaseerd op www.taaladvies.net, de taaladviesite van de Nederlandse Taalunie. Die zijn in *Nederlands voor Taalhelden* aangepast voor gebruikers van 12 tot 15 jaar.'

Speels, leuk, en nuttig. Ook Noord-Zuidverschillen (*leraars-leraren; noemen-beten*) komen aan bod naast taalweetjes die in kaderstukjes toegelicht worden (*Hoe oud is het Nederlands? Hoeveel Nederlandse woorden bestaan er? Hoeveel mensen spreken Nederlands?*). Een lovenswaardig initiatief van de Taalunie.

Ludo Permentier, *Nederlands voor taalhelden*. Den Haag: Nederlandse Taalunie, 2014, ISBN 978 90 822134 0 9, 72 blz., 4,99 euro.

Klassieker herzien

Vijfendertig jaar oud, en nog steeds veelvuldig gehanteerd en bijgevolg herdrukt. De *Schrijfwijzer* van Jan Renkema mag ongetwijfeld dé taalzorgbestseller in het Nederlandse taalgebied worden genoemd. Sinds het naslagwerk in 1979 voor het eerst verscheen,

zijn ruim 450.000 exemplaren verkocht. In 2012 verscheen een compleet herziene vijfde editie, en een tweede druk daarvan kwam er al in 2013.

Jan Renkema (1948) was tot voor kort hoogleraar Tekstkwiteit aan de Tilburgse universiteit, en heeft duidelijk zijn sporen verdiend. Hij was een tiental jaar eindredacteur van het maandblad *Onze Taal* en schreef bijvoorbeeld ook de 'Leidraad' bij het *Groene Boekje* uit 1995. Na zijn emeritaat blijft hij onder meer communicatieadviseur bij overheidsinstellingen, lid van allerlei redactieraden en voorzitter van de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek. Het werk telt 10 hoofdstukken, en na een Inleiding komen de volgende hoofdstukken aan bod: Tekstkwiteit, Inhoud en structuur, Formulering, Eenheid van stijl, Taalkwesties algemeen, Taalkwesties per woordsoort, Spelling, Leestekens en ten slotte Overige kwesties.

Een gigantisch arsenaal aan behandelde taalkwesties, vele voorbeelden ter illustratie, een uitgebreid register, een aangename bladspiegel, zwart en blauw gedrukte tekstgedeeltes, het draagt allemaal bij tot de leesbaarheid en makkelijke opzoekbaarheid van de taaladviezen. Praktische componenten in verband met 'tekstkwiteit' hebben de overhand, en daar zit naast 'correct' schrijven ook 'vloeiend' schrijven in: formulering (vloeiend schrijven), spelling, interpunctie, zinsbouw, maar ook items als 'zeven redenen voor buitenlandse woorden'.

In zijn voorwoord stelt Renkema: 'De vraag naar een 'multimodale' presentatie van de *Schrijfwijzer* maakte een grondige herziening noodzakelijk'. Voor in het boek krijgt de lezer een toegangscode tot de websites <http://www.schrijfwijzer.nl> en <http://www.schrijfwijzer.be>. Daar staan allerlei videopresentaties, een 'taalvragen top 33', een 'verwarwoordenboek', oefeningen, tekstanalyses, en allerlei ander extra materiaal (ondoorzichtige samenstellingen, oude uitdrukkingen, een 'misspelling' top 300).

Vooralsnog is en blijft de *Schrijfwijzer* van Jan Renkema een bakken op taalzorggebied. Dat heeft het werk vooral te danken aan de volledigheid van de behandelde onderwerpen en de pragmatische invalshoek. De taalgebruiker heeft blijkbaar nood aan advies, zoals hij ook nood heeft aan een norm.

Jan Renkema, *Schrijfwijzer*. Amsterdam: Boom, 2012. ISBN 978 94 6105 696 2, 590 blz., 42,50 euro.

Het belang van Pieter Bas

HUGO BROUCKAERT

An BV's wordt soms gevraagd welke lectuur hun het meest is bijgebleven. Op die vraag volgt dan dikwijls een antwoord dat verwijst naar een Duitse filosoof, een Amerikaanse socioloog of een andere auteur van zwaarmoedige strekking. Mij wordt niets gevraagd, maar mijn keuze valt op *De memoires of gedenkschriften van minister Pieter Bas*, een boekje van Godfried Bomans. Dat behoeft allicht enige verklaring.

Het alomtgeprezen jeugdboek van mijn lager onderwijs was *De Witte* van Ernest Claes, destijds de topper van de jongensboeken, iets wat ik nooit begrepen heb. Een jongensboek was het in elk geval. Het enige vrouwelijke personage was de bazige moeder. De Witte had zelfs geen zussen – ik had er drie – en het hele boek bestond uit een aantal kwajongensstreken zoals die overal door kwajongens worden uitgehaald.

De dialogen waren voor mij als West-Vlaming in een vreemdsoortig taaltje gesteld (*ik koom ommes!*). Dat bleek achteraf het Hagelands te zijn, waarin ook woorden en uitdrukkingen voorkwamen als *bunselen*, *uitschoren*, *fkkelen*, *uitleipen*, *klabodderen*, *vertuikelen* en *tjibbelen*. Voeg daar nog de *moos* aan toe, de *falievouwer*, een *groezementige priggel* en adjectieven als *vlumbaardig*, *doezig* en *weeps*. Men had me net zo goed een boek in het Sanskriet kunnen voorleggen.

Toen kwam de humanioratijd en de kennismaking met Stijn Streuvels. Enig uitzicht op verbetering was er niet. Waar de natuurbeschrijvingen bij Claes beperkt bleven tot hommels die gonsden vanop appelbloesems, had Streuvels bij het begin van zijn verhalen behoorlijk wat pagina's nodig om de zware luchten van Zuid-West-Vlaanderen te beschrijven met een woordenschat die ook de gemiddelde West-Vlaming van halfweg de vorige eeuw nauwelijks begreep. Geen literatuur om jongelingen de liefde voor de schone letteren bij te brengen.

Als een donderslag bij heldere hemel – om even Streuvels te resumeren – verscheen toen een leraar Nederlands ten tonele, die in het laatste kwartier van een doordeweekse saaie les een stukje voorlas over een student die zich op een mondeling examen voorbereidt met door medestudenten aangevoerde kwakzalvermiddeltjes en die uiteindelijk slaagt door zich te concentreren op een vliegje in het examenlokaal. Het was een fragment uit *Pieter Bas*. Ik was overrompeld.

Mijn status van internaatsleerling en de steile opgang in de jaren vijftig en zestig van goedkope pocketuitgaven, een geschenk uit de hemel voor een armlastige kotstudent, deden de rest. Tijd zat om te lezen, de beste methode om te leren schrijven. Bomans bracht me ook tot de lectuur van Dickens. *The Pickwick papers* had hij immers zelf vertaald. Een groot aantal van mijn studiegenoten in de germanistiek – onder meer Guy Mortier en Herman De Coninck – waren eveneens Bomansfans. We hadden het onder elkaar over *het verbindend principe*, een voorbeeld van inhoudsloze geleerddegenerij uit Pieter Bas. Een studenten kroeg naast een Leuvens collegelokaal was voor ons *het belendend perceel*, naar een hilarisch verhaal uit *Kopstukken* over een brandweerkapitein.

Bomans schreef geen wereldliteratuur. Hij was in de eerste plaats stukjesschrijver en een ster in humoristische radio- en televisieprogramma's. Zijn populariteit was dan ook omgekeerd evenredig met de waardering die hij kreeg van critici en academici. Hij was echter een groot stilist met een ongemeen rijk woordgebruik, tot nut van een hele generatie jongeren.

Bomans is nu bijna vergeten, maar mijn *Pieter Bas*, in een uitgave van 1952, heb ik nog: beduimd, verkleurd, bijna losbladig geworden en blijvend gekoesterd.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Kies uit de onderstaande woorden en vul de vergelijkingen aan met een van de volgende woorden: een muis, een hond, een mispel, het weer, een slang, glas.

1. Zo veranderlijk als ...	3. Zo moe als ...	5. Zo helder als ...
2. Zo rot als ...	4. Zo voorzichtig als ...	6. Zo stil als ...

II. Welk woord past voor alle woorden?

1. ... bus, ... hoofd, ... boek	4. ... afvoer, ... gebrek, ... partij
2. ... afnemer, ... gebied, ... kaart	5. ... bord, ... kom, ... groente
3. ... bar, ... geur, ... huis	6. ... bloem, ... fabriek, ... vat

III. Kies de juiste meervoudsvorm.

1. a) cafées
b) cafés	3. a) luiwammesen
b) luiwammessen	5. a) accuus
b) accu's
2. a) hobbies
b) hobby's	4. a) diskjockey's
b) diskjockeys	6. a) invalidenwagens
b) invalidewagens

IV. Vul de spreekwoorden en zegswijzen aan met het juiste dier: valk, ezel (2 x), haas, katje, olifant, vlieg, paard.

- Laat de ... niet stijgen voor je de ... ziet
(je moet op het juiste moment tot handelen overgaan)
- Magere ... bijten scherp
(mensen in nood zijn tot vreemde dingen in staat)
- Iedere ... moet ook zijn slurf ronddragen
(wees tevreden met je uiterlijk)
- Geef een ... haver, hij loopt naar de distels
(iemand iets gunnen wat hij niet weet te waarderen)
- Strelende ... halen het vlees uit de pot
(wees op je hoede voor vleiers)
- Beter één ... voor de ploeg dan twee ... op stal
(je kunt beter gaan voor zekerheid)

V. Zoek de antoniemen bij elkaar.

vanaal, stormachtig, geavanceerd,
handhaven, ouderwets, flauw, tegengaan,
windstil, peperig, neergang, bijzonder,
herroepen, stimuleren, bloei

OPLOSSINGEN

- I. 1. het weer / 2. een mispel / 3. een hond / 4. een slang / 5. glas / 6. een muis
- II. 1. brieven / 2. stroom / 3. koffie / 4. water / 5. soep / 6. biter
- III. 1b / 2b / 3a / 4b / 5b / 6a
- IV. 1. Laat de valk niet stijgen voor je de haas ziet.
2. Magere vliegen bijten scherp.
3. Iedere olifant moet ook zijn slurf ronddragen.
4. Geef een ezel haver, hij loopt naar de distels.
5. Strelende katjes halen het vlees uit de pot.
6. Beter één ezel voor de ploeg dan twee paarden op stal.
- V. banaal - bijzonder, geavanceerd - ouderwets, peperig - flauw, tegengaan - stimuleren, windstil - stormachtig, neergang - bloei, handhaven - herroepen

Besteladres: INNI publishers, Industrielaan 5, 8501 Heule (abonn@innipublishers.com).
U hoeft pas te betalen als u van ons een factuur gekregen hebt.
